

**Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních
studií**

Kristýna Cabrnová

Bakalářská práce

Obraz ženy v módních časopisech

Vedoucí práce: doc. Ing. Karel Müller, CSc.

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne.....

Podpis

Obsah

1. Úvod	5
2. Definice klíčových pojmů	7
2.1. Diskurz	7
2.2. Sociální konstruktivismus	8
2.3. Gender	8
2.4. Role obrazu	10
2.4.1. Obraz jako médium	11
2.5. Masová média	12
2.5.1. Bližší charakteristika masových médií	11
2.5.2. Tři typy komunikace	13
3. Východisko poststrukturalistického feminismu	15
3.1. Tři proudy feminismu	15
3.2. Poststrukturalismus	16
3.2.1. Moc	17
3.2.2. Dekonstrukce jakožto boj proti mocenským strukturám diskurzu	17
3.3.3. Identita	18
3.3.4. Performativní identita Judith Butler	18
3.3.5. Sandra Lee Bartky a její „poženšťovací praktiky“	20
3.3.6. Pierre Bourdieu a jeho koncepce ženského bytí jakožto viděného bytí	20
4. Metodologická část	21
4.1. Definice výzkumného problému a výzkumných otázek	21
4.1.1. Výzkumný problém	21
4.1.2. Výzkumné otázky	21
4.2. Výzkumná strategie a technika sběru dat	22
4.2.1. Diskurzivní analýza	22
4.2.2. Kritická diskurzivní analýza	23
4.2.3. Postup kritické diskurzivní analýzy	24
4.3. Výběr vzorku	24
4.4. Analytický postup	25
4.4.1. Co je třeba zohlednit před zahájením analýzy	26
4.5. Etická otázka analýzy	26
5. Analýza	27
5.1. Jaké diskurzy týkající se ženskosti jsou prezentovány módním časopisem ELLE, duben 2011?	27
5.1.1. Diskurzy objevující se na fotografiích	27
5.1.2. Diskurzy objevující se v textu	32

5.2. Vzájemné srovnání diskurzů a jejich nesrovnalostí	39
5.2.1. Kvantitativní doplnění diskurzivní analýzy	40
5.3. Závěr	41
Použité zdroje	43

1.1. Úvod

Vždy mne zajímala otázka vzájemné „interakce“ mediálního sdělení a jeho příjemce. Otázka toho, zda a do jaké míry mají mediální sdělení vliv na utváření individuální identity. To jsou obzvláště naléhavé otázky v dnešním světě, kde média hrají velmi významnou roli. Masová média jsou neodmyslitelnou součástí našeho každodenního života. Sledujeme televizi, čteme noviny a časopisy, trávíme hodiny na internetu a nedokážeme si již bez těchto moderních vynálezů své životy představit. A ve své práci bych chtěla právě upozornit na to, jak jsou masová média podstatnou součástí naší sociální interakce a jak spoluutvářejí náš pohled na svět.

Mou první premisou tedy je, že žijeme v době médií formované reality. Z tohoto důvodu mne zajímá otázka diskurzu zobrazování ženy v módních časopisech. Vycházím z teze Johna B. Thompsona (2004), že lidé stále více využívají mediované zkušenosti, aby si doplnili informace a změnili představy o vývoji sebe sama a také, že naše vnímání světa, jenž leží mimo oblast naší osobní zkušenosti, stejně jako chápání našeho vlastního místa na světě, jsou stále více utvářeny symbolickými sděleními nabízenými médii.

Opírám se tedy o Thompsonovu myšlenku, že prostřednictvím médií se setkáváme se světem či se skutečností, ale že také zároveň pomocí média naše skutečnosti sdělujeme. (2004)

To souvisí s ideou Marshalla McLuhana (2008), že médium je samo poselstvím. Podle ní je tedy médium poselstvím samo o sobě, nikoliv jen jeho obsah - ten zde hraje podřízenou roli.

Tedy každé médium je možné vnímat jako jazyk, protože je určitou zprávou o světě, ve smyslu určitého nahlížení na svět. Takto rozvíjí McLuhanovu myšlenku *médium je samo poselstvím* Miroslav Petříček (2009) ve své knize *Myšlení obrazem*.

Ve svém výzkumu také zohledňuji stanovisko, na které upozorňuje Piotr Sztompka (2007) ve své knize *Vizuální sociologie*, a to, že prohlížení obrazu se vždy odehrává ve zvláštním sociálním kontextu, který také zprostředkovává působení obrazu. Tudíž proces příjmu mediálních produktů není jednoduchý a bezproblémový tam, kde jej jeho příjemci nekriticky přijímají. Mediální produkty jsou přijímány jedinci, kteří jsou vždy umístěni v nějakých konkrétních společensko-historických kontextech (Thompson, 2004). Mezi mediálním sdělením a jeho příjemcem může (ale také nemusí) dojít k „přisvojení“. (Thompson, 2004) Pojem „přisvojení“ přejímá Thompson od Paula Ricoeura, pro kterého přisvojit si nějaké sdělení, znamená zmocnit se jeho smysluplného obsahu a začít ho považovat za svůj. Člověk tedy při přisvojení začleňuje sdělení do svého života.

Uvědomuji si však také, že mediální sdělení jsou vytvářena určitým souborem individuů, který je přenáší k ostatním lidem, a proto jde tedy spíše o šíření, než o komunikaci. Na to opět upozorňuje Thompson (2004). Tedy média jsou takto aktivně zapojena do utváření sociálního prostředí. Navíc jsou média součástí tržní ekonomiky, a tak nesmíme zapomenout, že vytvářejí ze symbolických sdělení zboží. (Thompson, 2004)

Tento fakt se významně odráží na podobě masových médií, jejichž hlavním cílem je z tohoto hlediska zisk. Módní časopisy nejsou výjimkou, ba naopak - jejich lifestylový charakter jim dodává charakter jednoho velkého souboru reklam na produkty ženské krásy, kterou se snaží prodat a zároveň ji konstruovat.

Mou druhou premisou tedy je, že identita je sociálně konstruována, což také souvisí s mou první premisou, že masová média jsou podstatnou součástí našeho sociálního života a že spoluutvářejí náš svět. Identitu tedy vnímám jako sociálně konstruovanou, a proto se zaměřuji na to, jak je genderová identita ženy konstruována módními časopisy. Módní časopisy vnímám jako jeden ze zdrojů formování ženské identity.

Přítom klíčem k odhalení zobrazování ženy těmito časopisy je pro mě diskurz, protože diskurz taktéž vnímám jako sociální konstrukt. Analýza diskurzu, ke které se přikláním, pak umožňuje odhalit nahlížení určitého sociálního světa, kterého se týká.

V tomto kontextu se zaměřuji na analýzu ženských identit, které se objevují v módních časopisech orientovaných na ženy, a to jak v obrazové, tak v textové formě. Jde mi především o to, odhalit diskurzy prezentované módními časopisy, přičemž se zaměřuji na vzájemnou komparaci textového a obrazového zobrazení, protože obraz a jazyk vnímám jakožto odlišná média odlišným způsobem zachycující skutečnost.

Svou pozornost obracím k analýze fotografií, protože roli obrazu v naší kultuře, spolu se Sztompkou (2007) vnímám jakožto vzrůstající, což je nadmíru patrné právě v módních časopisech, které jsou plné fotografií, až se zdá, že jejich textová část hraje až sekundární roli.

Jak je zřejmé z tohoto úvodu, definice diskurzu je pro mou práci stěžejní, a proto jí věnuji v teoretické části své práce prvořadou pozornost. Od této definice se dále odvíjí můj náhled na celou problematiku zobrazování ženy módními časopisy. Avšak definice diskurzu má také svou důležitost, protože determinuje konkrétní přístup diskurzivní analýzy, jež jsem zvolila jako výzkumnou metodu v rámci kvalitativního výzkumu, kterému jde o porozumění výzkumnému problému.

Mohu tedy konstatovat, že definice diskurzu tvoří velmi podstatnou část mé práce a je též velmi důležitá pro následné porozumění práci jako celku. Diskurzivní východisko je také příznačné pro poststrukturalistický feminismus, o jehož ideje se ve své práci opírám v rámci ženské identity. Původně jsem myslela, že se feministickým ideám vyhnu, jelikož jsem měla na feminismus jistý negativní, pejorativní náhled. Feminismus jsem vnímala v jeho humanisticko-liberální podobě, zastávající ideu, že muži a ženy sdílejí stejnou přirozenost, na základě čehož jim mají být poskytována stejná práva a povinnosti jaksi „za každou cenu“.

Avšak nakonec jsem zjistila, že se ideám feminismu, v rámci zachycování ženské identity, nevyhnu. Ale vlastně toho nelituji, protože jsem odhalila jistá historická východiska feminismu, která mi objasnila jeho přístupy. Navíc jsem objevila ideje poststrukturalistického feminismu, který vnímá identitu jakožto sociálně, diskurzivně utvářenou, čímž zapadá do kontextu celé práce.

Pro poststrukturalistický feminismus není identita předem dána. Podle Judith Butler, která je představitelkou tohoto směru, je identita performativní. Poststrukturalistický feminismus tak vnímám jako směr, který zpochybňuje zažité kategorie a ukazuje je jako zpochybnitelné, protože je vnímá jakožto sociální konstrukty, které jsou udržovány samy sebou.

Na závěr tedy mohu shrnout, že se zde pokouším odhalit identitu či identity ženství, které předkládají módní časopisy. Má orientace tímto směrem je dána mým vlastním dojmem, že tyto časopisy mají dnes značný vliv na ženské vnímání sebe sama.

Orientuji se na módní časopisy, protože vnímám jejich tlak na ženy a konstrukci jejich identity tím, že předkládají jisté obrazy „správného současného ženství“. Tento tlak vnímám v kontextu „poženšťovacích praktik“ tak, jak je představuje Sandra Lee Bartky. (Pavel Barša, 2002) Podle Bartky (Pavel Barša, 2002) mají tyto praktiky disciplinační charakter ve smyslu usměrňování

ženských těl. Jde o praktiky jako je líčení, držení diet, ale i způsob jakým ženy mluví nebo chodí.

Pro ženy jsou tyto „poženšťovací praktiky“ důležité, protože, jak podotýká Bourdieu (2000), je jejich bytí vždy viděným bytím. Ženské tělo je neustále vystaveno neustálé objektivizaci, pohledu a diskurzu druhých, což je dáno naší androcentricky orientovanou společností. Ženská identita je tak usměrňována diskurzů, které jí jisté věci přisuzují a jiné jí naopak zapovídají.

Cílem mé analýzy je pak odhalit tyto obrazy ženskosti, jinak řečeno diskurzů, a poukázat na ně jako na konstrukty naší společnosti. Cílem takového zviditelnění a rozkrytí je pak zpochybnění těchto diskurzů, které byly vnímány jako „přirozené“ a „normální“. Cílem mé analýzy je tedy dekonstrukce sledovaných diskurzů, která má odhalit jejich konstitutivní základy a tyto základy vysvětlit v rámci jejich regulujících tendencí, které předpokládám. Záměrem je tak odhalení těchto skrytých mocenských vztahů skrývajících se v diskurzech, se kterými módní časopisy operují.

Avšak než začnu s analýzou obrazu ženy v módních časopisech, měla bych blíže definovat některé pojmy, které se zde budou často objevovat, a které jsou klíčové pro pochopení celé analýzy. Tyto pojmy definuji v teoretické části práce. Jde o pojmy: diskurz, sociální konstruktivismus, gender, obraz a jeho role a masová média.

Ve třetí části se pak detailně věnuji definici poststrukturalistického feminismu a vůbec definicím identity, která má v mé práci prvořadé místo. Ve čtvrté části své práce se věnuji metodologickým východiskům, která se posléze promítají do poslední páté části mé práce, kterou je výstup analýzy.

2. Definice klíčových pojmů

2.1. Diskurz

Diskurzu jakožto teoretického východiska sociálních a humanitních věd se ve větší míře začalo využívat v 80. letech 20. století. Zábrodská hovoří o tzv. „obratu k diskurzu“, který znamená „přesun zájmu od studia psychické a sociální reality jako takové k analýze zejména jazykových prostředků, kterými je realita utvářena, reprodukována a transformována.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 41)

Já, jak již bylo řečeno, vnímám diskurz, jako sociální konstrukt, jako určitý způsob vidění sociálního světa. Přičemž diskurz nahlížím v jeho kritickém významu, kde je diskurz formou organizace vědění a praxe s jistými produktivními a ideologickými efekty. (Kateřina Zábrodská, 2009: 81) Tato koncepce diskurzu je z velké části inspirována Foucaultem a jeho definicí diskurzu jako „praktik, které systematicky vytvářejí objekty o nichž se mluví“. (Foucault, 2002: 78-79) Diskurz v tomto smyslu je vždy normativní, má svá vlastní pravidla a řád. Z tohoto úhlu pohledu je pak možné vnímat gender jako diskurzivní konstrukt a pak je to vlastně diskurz, který ženy nutí, aby se chovaly, jednaly a mluvily právě jako ženy.

Definice diskurzu, jak již bylo řečeno v úvodu, je pro mne velmi důležitá, jelikož se od ní odvíjí postup diskurzivní analýzy, jenž jsem zvolila jako výzkumnou metodu. Avšak definice diskurzu není jednoznačná a existuje několik možných definic. Navíc mnozí autoři plynule přecházejí od

jedné definice diskurzu k druhé. Diskurz tak například můžeme vnímat z lingvistického hlediska jako nadvětnou jednotku textu, nebo můžeme diskurz vnímat jako určité charakteristiky jazyka, které jsou typické pro určitý sociální kontext. Jak uvádí Zábrodská (2009), v takovém případě můžeme hovořit o „deskriptivním diskurzu“.

V zásadě můžeme nahlížet diskurz dvěma způsoby. Jednak jako jistý jazyk, kde je vědecká práce zaměřena na lingvistiku. A pak jej také můžeme nahlížet, jako jistou významovou strukturu. „Tato skupina diskurzivních směrů definuje diskurz jako významovou strukturu, a to ve smyslu regulovaných systémů reprezentace a praxe sociálního života, které nejsou vytvářeny individuálními mluvčími ani jimi plně reflektovány“. (Kateřina Zábrodská, 2009: 46)

Já sama se přikláním právě k této druhé variantě. K variantě diskurzu jako významové struktury, která je dána sociálně, jakožto sociální konstrukt, obsahující v sobě mocenskou pozici. Z tohoto úhlu pohledu vnímám obrazy a definice předkládané diskurzem, jako konstrukty, které jsou vždy nějak historicky a společensky zakotveny.

Tuto obtížnost definice diskurzu však nevnímám jako překážku, naopak souhlasím se Zábrodskou (2009), že tato obtížnost pouze poukazuje na to, že věda je složitou sociální interakcí, kde existují různé protikladné koncepce, které jsou v dialektickém vztahu. A tento dialektický vztah vnímám jako přínosný.

2.2. Sociální konstruktivismus

Neustále zde narážím na ideu sociální konstrukce reality, proto by bylo vhodné definovat toto stanovisko. Teorie sociálního konstruktivismu vychází z práce autorů Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna „Sociální konstrukce reality“ (1999). Berger a Luckmann definují realitu jako sociálně vytvářenou. Realita a vědění jsou podle této teorie sociálně relativní. „Lidství je socio-kulturně proměnlivé. Jinými slovy, neexistuje žádná lidská přirozenost ve smyslu biologicky daného základu, určujícího různorodost socio-kulturních formací.“ (Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999) Společnost je tedy výtvorem člověka a člověk je výtvorem společnosti, přičemž tato společnost je proto pro člověka objektivní realitou. V tomto smyslu jsou sociální konstrukty neustále dynamicky vytvářeny a zároveň přijímány společností a z tohoto hlediska vnímám konstrukt obrazu ženy, který poskytují módní časopisy a chtěla bych jej jako takový analyzovat. Jinak řečeno, vnímám módní časopisy jako podílející se na socializaci žen.

2.3. Gender

Z tohoto hlediska nahlížím i definici genderu. V této oblasti se opírám především o práci Kateřiny Zábrodské Variace na gender a knihu Pierra Bourdieu Nadvláda mužů a také ideje poststrukturalistického feminismu.

Zábrodská (2009) nevnímá gender jako na člověku nezávislou reprezentaci, ale jako výsledek existujících diskurzů a kulturních praktik. Navazuje tak na stanovisko poststrukturalistického feminismu, kterému budu věnovat pozornost později, konkrétně na stanovisko Judith Butlerové, podle které je gender performativní. (Kateřina Zábrodská, 2009) Gender tak je z tohoto hlediska

proměnlivým jednáním a chováním jedinců, které se odehrává v rámci sociální regulace a kulturních praktik.

„Na rozdíl od liberálně-humanistického paradigmatu genderová identita není tím, co přirozeně a neproblematicky sídlí v subjektu, ale tím, čeho subjekt dosahuje na základě dostupných symbolických a materiálních zdrojů, a co proto vždy odráží specifické mocenské vztahy.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 13)

A právě co se týče moci, opírám se o stanoviska Pierra Bourdieu (2000), podle kterého ženy pod vlivem socializace směřují ke svému ponižení a popření, čímž je nad nimi vykonávána mužská nadvláda. Bourdieu (2000) též poukazuje na to, že definice muže a ženy na základě biologických odlišností je sociální konstrukcí, která vychází z androcentrického dělení, které vychází z toho, že přisuzuje jiný sociální statut mužům a jiný ženám. Žena je v androcentrickém vnímání definována jako zdrženlivá, podřízená a její práce má být neviditelná. Žena je také symbolickým předmětem, tudíž její bytí je bytím viděným, a tak existuje, jak říká Bourdieu (2000), především skrze a pro pohled těch druhých.

Z této pozice Bourdieu (2000) též poukazuje na to, že tento vztah nadvlády vštěpuje ženám také negativní vlastnosti, které jsou vnímány jakožto přirozené pro ženskou povahu. Za tyto typické vlastnosti jsou považovány například lživost či schopnost intuice. Tyto vlastnosti plynou z ženské podřízenosti, která implikuje pozornost, ostražitost a bdělost, které umožňují předem odhalit případné nepříjemnosti a vyjít vstříc přáním druhých. Tudíž moc ženy podle Bourdieu (2000) plyne z této pozice, ustoupení do pozadí.

Bourdieu však také poukazuje na to, že: „Androcentrické vidění je tak neustále legitimováno praktikami, které samo plodí: protože dispozice žen jsou plodem *nepříznivého předsudku* vůči ženství zabudovaného do řádu věcí, nemohou ženy jinak, než tento předsudek neustále potvrzovat.“ (Pierre Bourdieu, 2000: 32) Tyto struktury Bourdieu nechápe jako statické, ale právě jako neustále se reprodukující, na čemž se jednak podílejí jednotlivci a jednak instituce – rodina, církev a stát. „Tato logika se ve vzájemném styku mezi pohlavími projevuje dennodenně: tytéž dispozice, které muže podněcují, aby ženám přenechávali podřízené práce a nevděčné či trapné úkony (jako je třeba v našem světě ptát se na cenu, ověřovat si účty, požadovat slevu), zkrátka, aby se vyhýbali všem krokům, které se nesrovnávají s jejich představou o vlastní důstojnosti, je zároveň vedou k tomu, že vyčítají ženám „malichernost“ či „přízemnost“ nebo dokonce, že na ně hledí s posměchem, když se jim nedaří v činnostech, jež svrhli na jejich bedra – aniž jsou přitom ochotni přičíst jim k dobru případný úspěch.“ (Pierre Bourdieu, 2000: 33)

Z tohoto vyplývá Bourdieuho postoj, že poznávací struktury, které určují naše činy a formují svět, jsou sociálním produktem, a proto k jejich změně nestačí pouze individuální uvědomění. Zde můžeme vnímat jistou korelaci s definicí diskurzu, jako významové struktury, ve smyslu regulovaných systémů reprezentace a praxe sociálního života, které nejsou vytvářeny individuálními mluvčími ani jimi plně reflektovány, tak jak jej chápe Zábrodská (2009). I Bourdieu chápe moc jakožto uplatňovanou skrze a za přispění těch, kterých se týká. Bourdieu vnímá moc jakožto spoluvytvářenou těmi, kteří jsou jejím předmětem, protože mocenské struktury jsou vytvářeny sociálně, tudíž ani není možné tyto mocenské struktury překonat individuálním uvědoměním. Změnu může přinést pouze „radikální změna sociálních podmínek, z nichž se ony dispozice, nutící ovládané pohlížet na vládnoucí i na sebe samotné z hlediska vládnoucích, rodí.“ (Pierre Bourdieu, 2000: 40)

2.4. Role obrazu

Svou pozornost při analýze obracím kromě textu také k obrazu, protože je to právě obraz, který stále více utváří naše vnímání světa. Sztompka dokonce hovoří o tzv. „obrazovém obratu“ v současné společnosti. Podle Sztompky můžeme dokonce hovořit o třech navazujících epochách, které se liší převládajícím rysem kultury. První je kultura orální, po které následuje kultura verbální a tou poslední je právě kultura vizuální. (Piotr Sztompka, 2007)

V orální epoše je charakteristickým pro lidskou komunikaci mluvené slovo, které je sdělováno v interakci tváří v tvář. Tuto epochu nabourává vynález písma a ještě drtivěji vynález knihtisku. Vynález písma umožnil, aby byly tradice, informace a zkušenosti zaznamenávány, a tak i předávány mnohem širšímu okruhu lidí, kteří jsou vzdáleni v čase i prostoru. „Písmo a tisk jsou neobyčejně důležitými faktory vzniku moderní společnosti, a zejména té její vlastnosti, která charakterizuje jako masovost kultury.“ (Piotr Sztompka, 2007: 12) Tohoto fenoménu si všímá též Thompson a já se mu blíže věnuji v části věnované masovým médiím.

Další epochou je epocha vizuální, jejíž počátek je opět navázán na nové vynálezy, jako je vynález fotografie a jiných obrazových médií, jako je televize a internet. S těmito vynálezy se stírají v šíření obrazu jakékoliv hranice času a prostoru. (Piotr Sztompka, 2007) Výskyt obrazů s těmito vynálezy získává masový charakter a zapřičiňuje to, že se začínáme dívat na svět prostřednictvím obrazových stereotypů. Je to tedy právě obraz, jak upozorňuje Sztompka (2007), který v naší společnosti stále více „konstruuje, artikuluje naše vnímání světa. Vizuální citlivost zastupuje, či alespoň doplňuje citlivost k textu.“ (Piotr Sztompka, 2007:13)

Stále je však možné tvrdit, že ještě pořád žijeme v době, kdy převládá písmo nad obrazem, avšak důraz na obraz se stále více zvětšuje, což je patrné právě i v módních časopisech, kde obrazová stránka převládá nad textovou. Dalo by se říci, že v módních časopisech jsou fotografie primární a text až sekundární, obraz je spíše doprovázen textem, než naopak. To je také důvod proč obracím svou pozornost nejen k textu v módních časopisech, ale i k fotografiím.

Je třeba si uvědomit, že fotografie mají jiný způsob zachycování skutečnosti, než text - mají jiné výrazové vlastnosti a je jim vlastní jistá komplexita a hloubka. Přesto i obrazová sdělení je možné číst jako text, protože i obrazy přenášejí informace, emoce, různé poznatky, ale také hodnoty. A je to jejich hodnotová stránka, která mne zajímá především.

Sztompka vyslovuje v tomto smyslu hypotézu, „že příchod vizuální epochy se projevuje i v tom, jak současná senzibilita a způsob vnímání přecházejí od verbálního (písemného) k obrazovému, vizuálnímu.“ (Piotr Sztompka, 2007: 15) Navazuje tak na ideje Baudrillarda, podle kterého v postmoderní epoše převládají znaky simulace, tzv. simulakra, iluze. „Simulace je novým způsobem vztahování se ke skutečnosti, či spíše integrování skutečnosti, který vytlačuje reprezentaci, zrcadlení skutečnosti. Hyperrealita zastiňuje skutečnost. Mediální, virtuální simulace skutečnosti (televize, počítačové hry, pornografie) se pro lidi stávají skutečnější než skutečnost.“ (Piotr Sztompka, 2007: 16)

Tento stále sílící důraz na vizuální, podle Sztompky (2007), vychází z jistých charakteristik moderní společnosti. Prvním takovým jejím rysem, který má vliv na zvýšenou důležitost obrazu v moderní společnosti, je mnohem rychlejší a intenzivnější rozvoj techniky a civilizace, než kdykoliv před tím. Společnost je tak dnes mnohem více zaplavena lidskými produkty. Druhým takovým rysem je převládající městský způsob života, který produkuje mnohem rozmanitější a

vizuálně bohatší prostředí. Třetím rysem moderní společnosti, která stále více klade důraz na vizuálno, je komercializace, která produkuje velké množství předmětů, které jsou předmětem tržní směny. Tento rys klade důraz na konkurenceschopnost, těchto předmětů, která se projevuje důrazem na jejich vizuální atraktivnost. Významnou roli tak hraje v současné společnosti design, styl a móda. Poslední rys moderní společnosti s tím předchozím přímo souvisí. Je jím vznik konzumní společnosti, která podléhá důrazu na nabízení stále něčeho nového a originálního. V současné společnosti tak dostává značné slovo reklama, která má vizuální charakter.

2.4.1. Obraz jakožto médium

A však v našem kontextu je třeba také zmínit, že obraz, stejně jako text, je médiem, čili je prostředkem a jak již bylo řečeno v úvodu, médium je samo o sobě sdělením, což je idea Marshalla McLuhana (2008). A každá komunikace potřebuje ke svému uskutečnění médium, avšak problém nastává, jak upozorňuje Petříček (2009), při snaze převést obraz do jiného média, což je při vizuální analýze třeba mít na paměti. Když budeme hovořit konkrétně, tak obraz je nepřevoditelný do textové podoby a naopak. Tento převod je vždy interpretací. (Petříček Miroslav, 2009) „Obrazy nejsou texty, ale právě proto jsou schopny vzdorovat degeneraci, redukci složitého na jednoduché“ (Petříček Miroslav, 2009: 33) V tom spočívá i jisté omezení mé analýzy, která nemůže jinak, než být právě interpretací. Avšak interpretací řídicí se předem definovanými metodologickými pravidly.

Obraz tedy stejně jako text je médiem a jak upozorňuje Petříček (2009), jsou to právě média, prostřednictvím kterých se setkáváme se světem a svět také poznáváme. To je také důvod, proč obracím svou pozornost jak k analýze textu, tak obrazu.

Obraz pak, jak již bylo řečeno, má svou důležitost v tom, že je mu vlastní komplexnost a hloubka a navíc, jak podotýká Petříček, je to právě obraz, kterým si představujeme svět, skutečnost. „A fotografie je potom cosi jako zformovaná vizuální myšlenka, přesná, protože je přesně myšlená.“ (Petříček Miroslav, 2009: 37) V tomto smyslu je fotografie nějakým způsobem zarámovaná. A je to právě rám, který, jak upozorňuje Petříček (2009), vyděluje obraz jakožto obraz. „Rám, který zakládá obraz, je rovněž tím, díky čemu je obraz také *modelem* skutečnosti: pokud by přestal být vnímán jako obraz a začali bychom jej zaměňovat za skutečnost samu.“ (Petříček Miroslav, 2009: 39)

Avšak každé médium zachycuje skutečnost, i když každé jiným způsobem. (Petříček Miroslav, 2009) Jazyk tak prezentuje svět jinak, než obraz, a to je i důvod proč mne zajímá vzájemná komparace zobrazení ženy v textu a na fotografiích. Jak říká Petříček „každý jazyk (každé „médium“) je určitá „zpráva“ o světě ve smyslu určitého způsobu nahlížení.“ (2009: 66) To, co dokáže zachytit obraz, nedokáže text a naopak. Jinak řečeno: každé médium dokáže zachytit skutečnost, ale každé jiným způsobem.

2.5. Masová média

Zcela zvláštní skupinou médií jsou masová média, která jsou zde předmětem analýzy v podobě módních magazínů. A nyní se budu věnovat jejich definici.

Masová komunikace, jak podotýká Thompson (2004), má své kořeny na přelomu středověku a novověku, kdy se objevily nové příležitosti a možnosti shromažďování a zaznamenávání informací s vynálezem knihtisku. Knih tisk umožnil vytvářet a reprodukovat symbolická sdělení a šířit tato sdělení mezi velké množství odlišných jedinců, což před jeho vynálezem možné nebylo.

Tedy mezi charakteristické rysy masové komunikace můžeme zahrnout dostupnost produktů této komunikace velkému množství různorodých lidí v čase a prostoru, na což jsme již narazili v části věnující se roli obrazu.

Thompson (2004) v tomto ohledu hovoří o pěti charakteristických rysech mediální komunikace, kam můžeme zahrnout i výše zmiňovaný rys široké dostupnosti těchto sdělení rozličným příjemcům v čase a prostoru. Mezi další rysy patří rys technických a institucionálních prostředků k šíření a produkci sdělení masové komunikace. Masová komunikace, jak je patrné, tak přímo souvisí s technickými inovacemi a jejich komerčním využitím. To začíná právě s převratným vynálezem knihtisku.

S tímto rysem masové komunikace, souvisí i její další rys, kterým je komodifikace mediálních sdělení. Komodifikace mediálních sdělení znamená, že producentům těchto sdělení plyne z jejich produkce zisk. Tato sdělení jsou komoditami mezi jinými komoditami na trhu.

S tím souvisí i rys obíhání symbolických sdělení ve veřejnosti. Další rys tvoří strukturovaný předěl mezi produkcí a příjmem sdělení. To znamená, že mediovaná sdělení jsou vytvářena v kontextu, který je odlišný od kontextů jeho příjemců. Proces této komunikace je nepoměrný. Příjemci nemohou příliš určovat obsah této komunikace a navíc jsou při příjmu mediálních sdělení a jejich interpretaci odkázáni sami na sebe. Této komunikaci zkrátka chybí dialogický charakter, který je charakteristický pro interakci tváří v tvář. Dialogičnost interakce umožňuje interakci vzájemně vyjasňovat a eliminovat nedorozumění, ke kterým během interakce dochází.

2.5.1. Bližší charakteristika masových médií

Jak již bylo řečeno v úvodu, média nám stále více svými mediálními sděleními ovlivňují naše vnímání světa, ale i naše vlastní chápání svého místa ve světě. A já bych chtěla upozornit na to, že prostřednictvím toho, že nám masová média předkládají informace a obrazy, se také aktivně podílejí na konstruování sociálního prostředí.

Masová média dnes tvoří podstatnou součást našeho každodenního života a my si život bez nich nedokážeme již představit. Média se tak významně podílejí na vytváření našich identit a našich názorů.

Thompson (2004) pak označuje tento fenomén jako mediovanou světovost. „Média ovšem nejen změnila naše chápání minulosti, ale vytvořila také to, co bychom mohli nazvat „mediovanou světovostí“: naše vnímání světa, jenž leží mimo oblast naší osobní zkušenosti, stejně jako chápání našeho vlastního místa na světě jsou stále více utvářeny symbolickými sděleními nabízenými médii.“ (Thompson, 2004: 33)

Ale vždy tomu tak nebylo, tento charakter získala média především v průběhu 20. století spolu s rozvojem mediálních technologií. Thompson (2004) v tomto kontextu hovoří o restrukturalizaci způsobů, kterými se jedinec vztahuje k ostatním i k sobě samému. Thompson (2004) upozorňuje na to, že se média stala prostředkem vytváření významů. A z tohoto důvodu je také přínosné věnovat pozornost analýze médií.

Avšak jak podotýká Thompson (2004), při analýze médií je třeba si uvědomit, že se za mediálními sděleními také skrývá složitý soubor sociálních podmínek. To znamená, jak již bylo zmíněno v úvodu, že se mediální komunikace odehrává vždy v určitém společenském kontextu, který tuto komunikaci ovlivňuje. Při analýze médií je třeba zohlednit sociální kontext, který stojí jak na straně produkce médií, tak i sociální kontext příjemce mediálního sdělení. To dovoluje právě diskurzivní analýza, kterou jsem zvolila jakožto výzkumnou metodu. Diskurzivní analýza dovoluje zachytit sociální kontext, protože zachycuje skryté sociální struktury a jejich mocenské vlivy.

Masová média, mezi která můžeme zahrnout i módní časopisy, které jsou zde cílem analýzy, vytvářejí produkty, které jsou dostupné velkému množství různorodých příjemců a jsou předmětem ekonomického zhodnocení. Jejich produkty vytvářejí jistý komunikační proces, avšak tento proces, jak upozorňuje Thompson (2004), je spíše asymetrický, ve prospěch médií, ale zase není čistě jednosměrný. „Sdělení vyrábí jeden soubor individuí a přenáší je k ostatním. Ti jsou zpravidla situováni do prostředí, jenž je prostorově i časově vzdálené původnímu kontextu, ve kterém sdělení vznikalo. „Takže příjemci mediovaných sdělení nejsou tak úplně partneři v komunikační výměně, ale spíš účastníci strukturovaného procesu symbolického přenosu (transmission).“ (Thompson, 2004: 27)

Z toho však také vyplývá, jak upozorňuje Thompson (2004), že příjemci mediálního sdělení pasivně neabsorbují a nekriticky jej nepřijímají. Jedinci se mediálního sdělení zmocňují, interpretují jej a také zapojují do svého života.

Thompson se opírá o hermeneutickou tradici, podle které je příjem každého symbolického sdělení interpretací, která je kontextualizovaným a tvořivým procesem. Jinak řečeno jedinci přijímají symbolické sdělení tak, že mu dávají vždy nějaký smysl, v rámci svého vnitřního kontextu. Mediální sdělení jsou tedy důležitým, ale ne jediným prostředkem toho, co si myslíme o světě a o sobě samých. To jak je mediální sdělení interpretováno, závisí na předchozích znalostech, názorech a náladách jedince, jenž mediální sdělení přijímá. (Brian McNair, 2004)

Druhým aspektem hermeneutické tradice, kterou Thompson zohledňuje, je, „že „uchopování“ či „zmocňování se“ (appropriation) něčeho je součástí obecnějšího procesu sebeutváření, skrze nějž si jedinci budují vědomí sebe sama i ostatních, své vlastní minulosti, jakož i svého postavení ve světě a sociálních skupinách, do nichž patří.“ (Thompson, 2004: 12)

2.5.2. Tři typy komunikací

Jak již bylo uvedeno výše, masová média vytvořila nový typ komunikace a vůbec změnila to, jak se lidé vztahují k sobě navzájem i k sobě samým. Komunikace produkovaná masovými médii má zcela jiný charakter, než interakce tváří v tvář, prostřednictvím které po většinu lidských dějin právě lidská interakce probíhala. A prostřednictvím které byla orální formou předávána tradice.

Charakteristické pro interakci tváří v tvář tedy je, jak jsem již naznačila, že má dialogickou podobu a je fixovaná na určité místo v určitém čase, čímž se liší od mediované interakce i od kvaziinterakce. Takto Thompson (2004) hovoří o třech typech sociální interakce: o interakci tváří v tvář, mediované interakci a zprostředkované kvaziinterakci. Sztompka takto, víceméně

analogicky, hovoří o orální, verbální a obrazové epoše, kterým jsem se věnovala v části zabývající se rolí obrazu v dnešní společnosti.

Interakce tváří v tvář byla postupem času doplněna mediovanou komunikací, která na rozdíl od interakce tváří v tvář je již rozložena v čase a prostoru a k jejímu uskutečnění je zapotřebí nějakého média. Mezi tuto interakci můžeme zařadit dopisy, či telefonní hovory. Jedinci účastníci se mediované interakce, jsou od sebe navzájem vzdáleni prostorově a nebo časově, tudíž tato interakce má omezenější rejstřík symbolických prvků. Této komunikaci chybí projevy neverbální komunikace, minimálně jsou omezeny, jako například v případě telefonátů, na intonaci hlasu.

Je tedy možné říci, že rozvoj komunikačních médií způsobil nezávislost sociální interakce na sdílení společného času a prostoru. Masová média v tomto vývoji představují nejnovější typ interakce, tzv. zprostředkovanou kvaziinterakci.

Mediovaná kvaziinterakce se již, jako předešlé dva typy interakcí, nezaměřuje na konkrétního jedince, chybí jí dialogický charakter. Symbolická sdělení mediované kvaziinterakce jsou zaměřena na nekonkrétního příjemce z celé řady příjemců. Tato komunikace má monologický charakter, proto o ní Thompson hovoří jako o kvaziinterakci. Je pro ni také typická širší dostupnost informací a symbolických obsahů, a to jak v čase, tak v prostoru, nebo obojím zároveň.

Díky časoprostorové odlišnosti, kterou umožňují média, mohou lidé přijímat sdělení o jednání a také událostech, které se odehrávají na vzdálených místech od jejich vlastního kontextu a dovolují jim na tyto události a jednání reagovat. Jak upozorňuje Thompson, tato interakce způsobuje, že „existuje velké množství časoprostorových kontextů příjmu, které se také neshodují.“ (Thompson, 2004: 90)

Thompson v této souvislosti upozorňuje na fakt, že lidé dnes získávají informace a symbolické obsahy stále častěji právě prostřednictvím mediované kvaziinterakce a mediované interakce, než prostřednictvím interakce tváří v tvář. A totéž se týká i předávání tradice. (Thompson, 2004)

Svět, ve kterém žijeme, je tedy prodchnut mediovanou kvaziinterakcí, která má globální charakter. Thompson poukazuje na to, že s tím, jak roste podíl tohoto typu interakce, tak se náš svět stává složitějším a komplikovanějším. „Rozvoj médií vytvořil podmínky pro celou řadu typů jednání na dálku, umožnil jednotlivcům, aby svým jednáním oslovovali lidi na vzdálených místech, a umožnil těmto lidem, aby nekontrolovatelným způsobem reagovali na jednání a události odehrávající se daleko od nich. Tím dal rozvoj médií v moderním světě vzniknout novým druhům vzájemné provázanosti a vzájemné závislosti – jevům, jejichž hlavní charakteristické rysy a důsledky ještě zdaleka nedokážeme plně pochopit.“ (Thompson, 2004: 97)

Na závěr je možné říci, že masová média ovlivňují předmět svého zobrazování a také mají moc vytvářet, konstruovat sociální realitu. „S jistou odvahou lze prohlásit, že žurnalistika je šířitelkou hodnot a informací; že její vyprávění je vystavěno na předpokladech, které autoři a spotřebitelé považují za samozřejmé; že žurnalistika je morální a ideologickou silou a zdrojem kognitivních údajů.“ (Brian McNair, 2004: 37)

3. Východisko poststrukturalistického feminismu

Jelikož zde sleduji obraz ženy v módních časopisech, konkrétně sleduji prezentaci ženské identity těmito časopisy, opírám se o poststrukturalistický feminismus, který se zabývá problematikou konstrukce identity. Přičemž se poststrukturalistický feminismus obrací k diskursu, jenž je i mým hlavním východiskem. Poststrukturalistický feminismus vnímá identitu jako sociálně a diskursivně formovanou, nikoliv jako předem determinovanou, a tím zapadá do mé koncepce ženské identity, jakožto konstruované společností.

Poststrukturalistický feminismus vychází z poststrukturalismu, jehož podrobnější definici se budu věnovat později. Obecně řečeno lze říci, že poststrukturalismus vnímá člověka a jeho identitu, jakožto výsledek různých vlivů disciplinační moci, která nejen, že subjekt utváří, ale člověk ji také dále reprodukuje. Poststrukturalismus tak kriticky reaguje na představu člověka jako autentického zdroje vědění o světě, které je vždy vědomé. Obecně lze tak o poststrukturalismu také na základě této ideje říci, že odmítá hierarchické protiklady, jako je protiklad mezi kulturou a přírodou. „Kritizuje každou reprezentaci světa, v níž jsou *relativní diference* nahrazeny *absolutizovanými dichotomiemi*.“ (Pavel Barša, 2002: 14)

3.1. Tři proudy feminismu

Poststrukturalistický feminismus navazuje na předchozí proudy feminismu, na *humanistický feminismus* a *feminismus difference*.

Humanistický feminismus vychází z přesvědčení, že ženy mohou zaujmout stejný postoj jako muži. „Humanistický feminismus přejímá dualistickou antropologii moderního racionalismu, jenž odpojuje mysl od hmoty, racionální jáství od empirických těl. Lidský subjekt je představován jako odtělesněná entita, schopná svým rozumem překračovat svá sociální i biologická určení, včetně pohlaví.“ (Pavel Barša, 2002: 257) Podle humanistického feminismu mohou ženy stejně jako muži, zaujmout racionální postoj, což osvícenství přisuzovalo pouze mužům. Podle této logiky humanistického feminismu mají být na ženy aplikována stejná pravidla jako na muže.

Humanistický feminismus vychází z představy univerzální podstaty, kterou sdílejí všichni lidé. Bourdieu (2000) však tomuto feministickému proudu vytýká to, že v této univerzální definici člověka, kterou obhajuje, jsou historicky zakotvené vlastnosti muže, který je vnímán jakožto opak ženy.

Podle *feminismu difference* je já tělesně a sociálně zapuštěné, což znamená, že jej není možné odpoutat od zahrnutí pohlavně-rodové identity. Feminismus *difference* je reakcí na feminismus humanismu a oproti němu zdůrazňuje rozdílnost mužské a ženské identity. „Právní a politické procedury mají chránit a zajišťovat nejen rovnost žen jako jednotlivců, ale také jejich rovnost jako nositelé zvláštní skupinové identity.“ (Pavel Barša, 2002: 257)

Feminismus difference napadá abstraktní racionální identitu představovanou humanistickým feminismem. Poukazuje na charakteristické rysy mužské a ženské mysli i těla a staví se tak proti netělesnému abstraktnímu rozumu liberálního humanismu. *Feminismus difference* vnímá ženství jakožto, tělesně i psychologicky jedinečné. V rámci těchto úvah je snahou *feminismu difference* emancipace podstaty ženy, která byla ženě odňata.

K tomu Bourdieu podotýká, že ona potřeba diference vyvstává historickým vztahem diference.

Poststrukturalistickému feminismu, v návaznosti na tyto dva předchozí proudy, již nejde o osvobození individuální lidské identity, ani o osvobození skupinové ženské identity, ale jde mu o to, nalézat genderové struktury samotné, které chce posléze rekonstruovat. Přičemž tyto dichotomické struktury genderu vnímá jako dané diskurzem. V čemž tento feministický směr navazuje na Foucaulta. „Podle Foucaulta neexistuje lidské tělo jako čistý fakt. Člověk je vždy vidí brýlemi své kultury, které mu nasazují její diskurzivní a sociální praktiky.“ (Pavel Barša, 2002: 259) Foucault sám navazuje na Nietzscheho, který vnímal tělo jako výsledek společnosti. Foucault v tomto kontextu vnímá vedle hodnot a norem také vědecký popis těla, jako historicky podmíněný. „Z tohoto hlediska svou historii nemá jen rod jako *sociální interpretace* těla, ale *biologické tělo* samo.“ (Pavel Barša, 2002: 259)

Foucaultovi myšlenky tak posunuly feministky ve vnímání moci, jejíž koncepci se věnují blíže dále v textu. Foucault poukázal na to, že se v rámci sledování mocenských vztahů nelze omezovat na polaritu utlačovatelů a utlačovaných, kultury a přírody rodu a pohlaví tak, jak to činily předchozí feministické proudy.

3.2. Poststrukturalismus

Tento postoj poststrukturalistického feminismu vychází z poststrukturalismu jako takového, který vnímá jako prvotní text před životem, jazyk před subjektem. „Struktura mluveného jazyka předchází, determinuje, tvaruje subjekt, jenž se ustavuje jedině tak, že se wpisuje do pohybu diskursu.“ (Pavel Barša, 2002: 257) Základním východiskem poststrukturalismu tedy je, že význam jednotek, ať už jazykových nebo jiných, se odvíjí od systému vztahů, v rámci kterých se tyto jednotky objevují. Poststrukturalismus tak navazuje na Saussureovský strukturalismus. „Poststrukturalismus si ze Saussura bere poznatek, že význam objektů a jevů není vytvářen vně jazyka (a pak jím reflektován), ale *uvnitř* něj, kde každý znak má specifický význam díky své odlišnosti od znaků jiných.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 33)

Poststrukturalismus tedy ze strukturalismu přejímá ideu, že význam znaků je dán strukturou, která předchází individuální existenci, a ta tak nemá možnost je individuálně přetvářet. Pro poststrukturalismus je sociální realita, a s ní i gender, vytvářena diskurzivně. Identita z tohoto hlediska není prostě jen tím, co v člověku neproblematicky sídlí, ale je sociálně a kulturně vytvářena. „Na rozdíl od liberálně-humanistického paradigmatu genderová identita není tím, co přirozeně a neproblematicky sídlí v subjektu, ale tím, čeho subjekt dosahuje na základě dostupných symbolických a materiálních zdrojů, a co proto vždy odráží specifické mocenské vztahy.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 13)

Poststrukturalismus však, narozdíl od strukturalismu, který vnímal význam jako stabilní, klade důraz na pluralitu významů. Pro poststrukturalismus není význam nikdy definitivní ani jednoznačný, což mu dovoluje poukázat, že tento význam je nějakým způsobem konstruovaný; že není přirozený a tudíž je tu možnost jeho změny i s jeho důsledky. V tomto směru čerpá poststrukturalismus z Derridy a jeho konceptu *différance*. „V Poststrukturalismu se koncept *différance* používá ke zdůraznění toho, že efekt reprezentace, v níž je význam zdánlivě stabilní, je dán pouze dočasnou fixací významu, protože význam přítomného znaku je vždy umístěn v kontextu ne-přítomného.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 33)

3.2. Moc

Moc je podle poststrukturalismu důležitou součástí diskurzu, prostupuje praktiky, kterými je formován člověk. A proto jí věnuji samostatnou pozornost. „Moc není „držena“ jednotlivci, ale naopak je „drží a produkuje.“ (Pavel Barša, 2002: 270) Toto pojetí moci vychází z Foucaulta, na kterého poststrukturalistický feminismus navazuje. Jak zmiňuje Barša (2002), moc podle Foucaulta má vztahovou podobu a je sítí necentralizovaných sil, přičemž tyto síly se v průběhu historie proměňují, čehož si všímá i Bourdieu ve své knize *Nadvláda mužů* (2000).

Jak poukazuje Foucault, neexistuje vědění, které by tak stálo mimo mocenské vztahy, protože realita je diskurzivně konstruována. Důležitou charakteristikou moci v současné společnosti je tak podle Foucaulta to, že moc má neosobní charakter. Jinak řečeno, moc je vykonávána člověkem samým na sobě samém tím, že člověk neustále sám sebe kontroluje a usměřňuje internalizovanými standardy předávanými ve společnosti.

Podobně vnímá moc i Bourdieu, o jehož ideje se též opírám, když hovoří o nadvládě mužů nad ženami. „Morálka se u ženy prosazuje hlavně neustálým ukázněním každého kousku těla, k němuž ji soustavně nutí šaty nebo vlasy. Takto, skrze neustále pěstovaný způsob chování, držení těla, se vrývají protichůdné principy mužské a ženské identity a takřkajíc se realizuje, určitá etika. (Pierre Bourdieu, 2000: 28) Podle Bourdieua se vztahy nadvlády mužů nad ženami zdají být vlastně přirozené, protože ženy, tedy ovládané, na tyto vztahy uplatňují kategorie konstruované z hlediska vládnoucích. Jinak řečeno ženy vnímají a konstruují vlastní identitu na základě androcentricky formulovaných diskurzů, které panují v naší kultuře. Bourdieu však také podotýká, že toto symbolické násilí není možné překonat individuálním uvědoměním a vůlí, protože toto násilí vychází z poznávacích struktur, které jsou konstruovány sociálně.

3.2.1. Dekonstrukce jakožto boj proti mocenským strukturám diskurzu

Z toho důvodu poststrukturalistický feminismus hovoří o nutnosti dekonstrukce pojmů, za účelem změny. Dekonstrukce rozvolňuje zažitě kategorizované vnímání ženské identity, narušuje jejich mocenskou pozici. A protože je identita sociálně konstruována na základě existujících diskurzů, je třeba dojít ke změně nerovností mezi muži a ženami právě dekonstrukcí těchto kategorií. Jak poukazuje Barša (2002), již nejde o boj proti utlačování ženské identity, ale o boj proti utlačování přímo touto identitou. Zdrojem moci je tak diskurz, který strukturuje realitu a určuje její pravidla.

Tímto příklonem poststrukturalistického feminismu k dekonstrukci, v rámci hledání prostředků odporu vůči současnému nerovnému postavení ženy, byla opuštěna idea revoluce, která vše změní k lepšímu. Potencionální zdroje změny tak poststrukturalistický feminismus hledá v rámci existujících mocenských struktur a ne mimo ně, protože je vnímá jakožto jiným způsobem nepřekročitelné.

Dekonstrukce je tak pro prostředkem boje proti zažitým diskurzivním strukturám. „Záměrem dekonstruktivního výzkumu však vždy je otevírání alternativních prostorů „žitelnosti“, a to jak na úrovni teoretických konceptů, tak na úrovni každodenního života.“ (Kateřina Zábrodská, 2009:

22) „Dekonstruovat určitý pojem neznamená jej popřít nebo zavrhnout, ale otevřít novému užití, pro které nebyl původně autorizován (Butler, 1995).“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 49)

3.3. Identita

V tomto kontextu vnímá poststrukturalismus i pojem identity. „V kontextu „post“ teorií jsou koncepty jáství a identity stejně jako ostatní „základové“ pojmy problematizovány.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 48)

Poststrukturalismus poukazuje na to, že je pojem identity historicky a kulturně definován. Přičemž v naší společnosti stále převládá definice identity vycházející z Descarta a jeho základní ideje „myslím, tedy jsem“, kterým koncentroval do já veškeré poznání světa a zkušenost. Učinil tak z já centrum racionálních vědomých procesů. Descartes oddělil já od vnějšího světa a učinil jej tak schopným tento svět racionálně poznávat. Na základě těchto idejí se zformovala také představa humanitně liberální ideje identity, se kterou pracuje humanistický feminismus.

Z těchto idejí pak vychází moderní definice identity, jakožto objektivního na člověku nezávislého faktu. (Kateřina Zábrodská, 2009) Současná psychologická definice identity pak pracuje s ideou, že „jáství je koncept identity vztahován k soudržnosti, stabilitě, jedinečnosti a sebe-vědomí jedince. Identita zde označuje skutečnost, že člověk prožívá sebe sama jako v jádru tu samou osobu od jedné situace k druhé a napříč časem, jako jedinečnou a integrovanou bytost, která je trvale odlišná od jiných jedinečných bytostí (McAdams, 1997).“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 48)

Pro poststrukturalismus je pojem identity významně spjat s mocí. Je to moc, která spojuje jedince s jeho vlastní identitou, protože se jedinec včleňuje do existujících kategorií, které mu jisté věci dovolují a jiné zase zakazují. „Sociální kategorie, v nichž se jedinec rozpoznává jako *jejich subjekt* mají regulativní a donucovací povahu, protože jedinec je na nich ve své sociální existenci závislý, a musí se proto podrobit tomu, co tyto kategorie znamenají.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 53)

Pojmy subjekt a subjektivita, jsou pro poststrukturalismus významné, protože jich užívá právě na místo pojmů identity jedince. Tento postoj opět vychází z Foucaulta, který vnímá subjekt jednak jako podléhající někomu jinému právě díky kontrole a závislosti, a pak také jako spjatý s vlastní identitou skrze vědomí a sebepoznání. (Kateřina Zábrodská, 2009) Podle Judith Butler, na jejíž ideje identity, co se týče poststrukturalismu, odkazují především, je subjekt kategorií, která určuje jeho místo ve struktuře diskurzu.

3.3.1. Performativní identita Judith Butler

Jak jsem již psala, co se týká poststrukturalistického feminismu, tak se opírám především o ideje Judith Butler, která, jak již bylo uvedeno výše, vnímá identitu jako performativně utvářenou. Butler poukazuje na to, že teorie identity se mýlí, když vychází z nějakého předdiskurzivního základu, protože identita je vytvářena činem, praktikou. (Pavel Barša, 2002) „Subjekt není nikdy „věcí“, substanční entitou, nýbrž „procesem signifikace v rámci otevřeného systému diskursivních možností. Jáství je regulovaný, nikoliv však determinovaný soubor

praktik.“ (Pavel Barša, 2002: 275, těmito slovy interpretuje Butler Sawicki (viz Sawicki, 1994:99) Pro Butler tedy neexistuje žádné univerzální lidství, potažmo „ženství“, které by v průběhu historie bojovalo o své naplnění a uskutečňování. Čímž se Butler staví proti představě prvotnosti rodové identity, která je jak příčinou, tak podstatou genderové identity. „Domněle přirozeně pohlavní lidské tělo se nám ve skutečnosti dává jako „samec“ nebo „samička“ pouze prostřednictvím institucionalizovaných symbolických kódů rodu.“ (Pavel Barša, 2002: 272)

Stejným způsobem vnímá definici pohlaví i Bourdieu. „Sociální definice pohlavních orgánů tedy zdaleka není jen prostým záznamem přirozených, bezprostředně vnímaných vlastností, ale je to plod konstrukce založené na určité řadě nějak orientovaných voleb, lépe řečeno na zdůraznění určitých odlišností či zastřešení určitých podobností. (Pierre Bourdieu, 2000: 17)

Pro Butler jsou tak rodové akty a pohlavní signifikance právě naopak performativní. Tyto rodové akty a pohlavní signifikance identitu nepředstavují, ale naopak ji teprve vytvářejí, a v tom spočívá performativní charakter lidské identity.

Podle Butler, jak již bylo zmíněno, je identita diskursivně regulována, přičemž účinnost této regulace spočívá v tom, že celý proces je vnímán opačně. Performativní regulace je vnímána jako expresivní a nikoliv jako produktivní. Přičemž právě v tomto zdání tkví podle Butler stabilita heterosexuálního kulturně-mocenského pořádku. (Pavel Barša, 2002)

Proto je, podle Butler, třeba odhalovat pravdu o genderové identitě, prostřednictvím dekonstrukce jejich konstitutivních aktů. (Kateřina Zábrodská, 2009) Je tedy třeba se zamyslet nad pojmy a předpoklady, které považujeme za samozřejmé a nezpochybnitelné. A to je i stanovisko, kterým nahlížím identitu ženy předkládanou módními časopisy, které mají vliv na konstrukci ženství žen, jež přicházejí s těmito časopisy do kontaktu.

Jak již bylo zmíněno, Butler navazuje na Foucaulta, který poukazuje na to, že sexualita je součástí kultury a tedy je produktem diskurzů a mocenských vztahů, „pro Foucaulta sexualita není původním, daným jevem, jenž by byl následně regulován, ale je efektem této regulace, která zakrývá své vlastní působení konstrukcí sexuality jako svobodné přirozenosti, jenž je následně regulována.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 37)

Na základě těchto idejí se Butler kriticky vymezuje vůči strukturálním a psychoanalytickým teoriím, které hledají zdroj genderových norem mimo kulturu, v oblasti předcházející diskurz. Butlerová oponuje tak, „že oblast „před“ je nám vždy známa jen jako součást „po“, tedy prostřednictvím významů, kterými oblast „před“ uchopujeme a artikuluje a které jsou produktem kultury, norem a jazyka.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 37) Butler takto poukazuje na to, že přirozenost, se kterou se nám jeví kategorie žena či pohlaví, vlastně legitimizuje tyto kategorie, které mají regulativní povahu. Jak již bylo řečeno, podle Butler neexistuje kategorie pohlaví, jakožto biologicky dané přirozenosti, protože pohlaví je vždy genderem.

A v rámci těchto úvah považuje Butler gender právě jako performativní, „tedy jako konstituující to, čím se jeví být.“ (Kateřina Zábrodská, 2009: 38) Jedinec je konstituován genderovými akty, neexistuje mimo ně.

A z tohoto úhlu pohledu je třeba vnímat i analýzu genderu, kterou, jak uvádí Zábrodská (2009), vnímá Butler, jako genealogii genderové ontologie. Tato genealogie genderové ontologie má totiž dekonstruovat gender, má odhalit jeho konstitutivní základy a tyto základy vysvětlit v rámci jejich regulujících tendencí.

3.3.2. Sandra Lee Bartky a její „poženšťovací praktiky“

Sandra Lee Bartky je opět představitelkou poststrukturalistického feminizmu, která navazuje na Foucaultovi ideje moci, jakožto disciplinace a sebedisciplinace. Bartky však Foucaultovi vytýká, že nerozlišuje usměřování těl mužů a žen. „Úkolem feministické teorie je zodpovězení otázky, jakými disciplinačními praktikami je tvořeno tělo, které je ve svých gestech a zjevu rozpoznatelně ženské. (Pavel Barša, 2002: 262)

Bartky v tomto kontextu pak rozlišuje tři typy „poženšťovacích praktik“, které já všechny shledávám jakožto obsažené právě v módních časopisech. Z tohoto důvodu jsou také právě módní časopisy předmětem mého zájmu, a proto jsem zahrнула ideje Bartky do definice výzkumného vzorku.

První kategorii tvoří praktiky tvořící tělo určitých rozměrů a proporcí. Do této kategorie tak například patří různá cvičení těla a diety. Druhou kategorií tvoří praktiky, které rozvíjejí soubor specifických ženských gest a postojů, právě díky kterým ženy chodí, sedí, mluví atd. jinak, než muži. Třetí kategorií těchto praktik tvoří praktiky zaměřené na vystavování ženského těla, jakožto předmětu hodného ozdobování. Do této kategorie pak spadají aktivity, jako je například líčení, zkrášlování vlasů, nakupování šatů, manikúra atd.

Bartky na základě zhodnocení těchto aktivit, podotýká, že ženská těla mají nižší společenský status, víceméně ve stejném duchu, jako je vnímá Bourdieu. Bartky vnímá podmanění ženy mužem, jakožto podmaněné jím vnucenou identitou ženy. (Pavel Barša, 2002)

3.3.3. Pierre Bourdieu a jeho koncepce ženského bytí jakožto viděného bytí

Bourdieu ve své knize *Nadvláda mužů* popisuje ženskou zkušenost těla, jakožto zkušenost těla pro druhého, těla, které je pod neustálým pohledem a diskurzem druhých. A já si směle dovoluji říci, že je to právě tento fakt, který konstituuje podobu módních časopisů a který je zároveň činí obchodním artiklem.

Je to mužská nadvláda, která takto dělá z bytí žen bytí viděné, čímž se vlastně z žen stávají symbolické předměty. Tímto neustálým internalizovaným pohledem druhého je žena v neustálé pozici fyzické nejistoty. To, že žena existuje především prostřednictvím a pro pohled druhých znamená, že má být přitažlivou a dostupnou. „Čeká se od ní, že bude „ženská“, tj. usměvavá, sympatická, pozorná, poddaná, nevtíravá, zdrženlivá, případně neviditelná. Takzvaná „ženskost“ přitom často není nic jiného, než určité nadbíhání ať už skutečným nebo předpokládaným požadavkům mužů, jenž má především posílit jejich ego.“ (Pierre Bourdieu, 2000: 61)

Žena tak vlastně neustále skrze tuto její pozici zažívá rozdíl mezi jejím skutečným tělem a tělem ideálním, kterému je nucena se snažit připodobnit. To přesně odpovídá obsahovému repertoáru módních časopisů, což i odpovídá tomu, že tento internalizovaný pohled druhého též ženy nutí, aby vždy předem odhadovaly, jak bude jejich vzhled, prezentace či držení těla hodnocena.

Tento postoj pro ženy, jak podotýká Bourdieu, není „přirozený“, ženy jej získávají v průběhu své socializace, v průběhu které dochází k osvojování si sociálních struktur. „Praktická zkušenost těla, založená u každého aktéra na tom, že na své tělo aplikuje určitá základní

schémata vzniklá osvojením si sociálních struktur a neustále posilována reakcemi založenými na týchž schématech, je jedním z principů, na nichž se vytváří trvalý vztah k vlastnímu tělu.“ (Pierre Bourdieu, 2000: 60) Bourdieu se tak také přiklání k sociálnímu konstruktivismu tím, že vnímá v sociálním světě existenci objektivních struktur, které mají mocenské vlastnosti, vlastnosti, které mohou k něčemu podněcovat, ale také něco zakazovat.

Z této pozice však také plyne zmiňovaná nemožnost, jednotlivce vlastním uvědoměním si těchto, mnohdy skrytých struktur, z nich vystoupit či je změnit. Nadvláda mužů, o které mluví Bourdieu (2000), je tak součástí symbolického řádu naší společnosti a změna této nadvlády je možná pouze skrze změnu sociální struktury samotné. Bourdieu tak reaguje na ideje liberálně humanistického feminismu, podle kterého je možné jednou provždy revolučně nastolit rovné podmínky mezi muži a ženami.

„Protože oporou symbolického násilí v podstatě nejsou oklamaná vědomí, jenž by stačilo osvětlit, ale dispozice přizpůsobené strukturám nadvlády, které je zplodily, nemůže vztah komplicity mezi držiteli symbolické nadvlády a jejími oběťmi rozbít nic jiného než radikální změna sociálních podmínek, z nichž se ony dispozice, nutící ovládané pohlížet na vládnoucí i na sebe samotné z hlediska vládnoucích, rodí.“ (Pierre Bourdieu, 2000: 40)

4. Metodologická část

4.1. Definice výzkumného problému a výzkumných otázek

Na základě výše formulovaných východisek jsem stanovila výzkumný problém, orientovaný právě na diskurz, který, jak je patrné z předešlého textu, vnímám jako determinující při utváření ženské identity.

4.1.1. Výzkumný problém

Konkrétně jsem výzkumný problém definovala na základě snahy odhalit identitu či identity, které předkládají módní časopisy, takto: *Jaké diskurzy týkající se ženskosti jsou prezentovány módními časopisy?*

4.1.2. Výzkumné otázky:

V rámci tohoto výzkumného problému rozvíjím několik výzkumných otázek, při jejichž formulaci jsem se nechala inspirovat prací Kateřiny Zábrodské (2009).

1.) Jaké diskurzy jsou v článcích a na fotografiích používány ke konstrukci genderové identity ženy? Jaké genderové identity jsou v článcích a na fotografiích představovány?

2.) Liší se nějakým způsobem genderové identity v textu a na fotografiích, či panuje shoda mezi zobrazením textovým a obrazovým?

3.) Na jakých binárních opozicích jsou diskurzy vystavěny? Je možné nalézt nesrovnalosti mezi jednotlivými diskurzy a narušují případně tyto nesrovnalosti státnost genderových identit?

4.) Projevuje se v módních časopisech Androcentrické vidění identity ženy tak, jak jej popisuje Bourdieu? Případně potvrzují časopisy toto androcentrické vidění?

5.) Jaké možnosti přeměny genderových identit jsou prezentované v módních časopisech?

4.2. Výzkumná strategie a technika sběru dat

Ke stanovenému výzkumnému problému „*Jaké diskurzy týkající se ženskosti jsou prezentovány módními časopisy*“ jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, jejímž cílem je porozumění výzkumnému problému. Výhodou kvalitativního výzkumu je, že dovoluje hloubkové analyzování, při kterém je možné odhalovat i na první pohled skryté struktury. Kvalitativní výzkum je pružný při zodpovídání výzkumných otázek. Výzkumník může během výzkumu pružně reagovat na to, na co během výzkumu narazí, což kvantitativní výzkum nedovoluje. V průběhu kvalitativního výzkumu se problém neustále vyjasňuje, není tedy předem zcela jasně determinován.

Výhodou tohoto typu výzkumu je pak vysoká validita, což znamená, že výzkumník sleduje skutečně to, co sledovat zamýšlel. Avšak na druhou stranu reliabilita tohoto typu výzkumu je nižší, což znamená, že při opakování tohoto výzkumu nedochází k totožným závěrům. Vždy je tedy vhodné výzkumný problém sledovat jak z kvalitativního, tak kvantitativního hlediska, protože se obě hlediska vzájemně doplňují. I já jsem se částečně uchýlila ke kvantitativnímu přístupu, kterým jsem pouze částečně svou analýzu doplnila.

Kvalitativní výzkumnou strategii jsem však také zvolila, protože mi jde o sledování zobrazování ženy v přirozeném kontextu, kterým je v mém případě mediální zobrazování ženy v rámci módních časopisů. V jeho rámci se budu snažit nalézat a interpretovat struktury, vazby a pravidelnosti, abych mohla charakterizovat komplexní obraz formulovaného problému.

4.2.1. Diskurzivní analýza

Jak je doufám patrné z předcházejícího teoretického úvodu, mým předmětem zájmu je konstituce sociální identity, a právě diskurzivní analýza je vhodnou metodou ke zkoumání konstituce sociální reality. Diskurzivní analýza je souborem několika přístupů, jejichž pozornost se zaměřuje na rozpoznávání pravidelností, které se objevují při vytváření významu sociální reality.

Můžeme rozlišit dva hlavní proudy diskurzivní analýzy podle toho, jakým způsobem definují diskurz.

První z nich definuje diskurz jako užitý mluvený a psaný jazyk. V rámci tohoto proudu pak existují další specializovanější směry, jako je diskurzivní psychologie, konverzační analýza a také některé směry kritické diskurzivní analýzy.

Do druhého proudu orientujícího se na diskurz můžeme zahrnout proudy inspirované postmodernou a poststrukturalismem. Tento proud definuje diskurz jako strukturu, která dává význam sociálnímu životu a praxi. Tento proud vnímá diskurz jako prvotní před jedincem, kterého právě diskurz determinuje. Diskurz je zde definován jako významová struktura, která reguluje sociální život a sociální praxi.

Já se přikláním, k této druhé variantě, která se shoduje s mou definicí diskurzu zmíněnou v teoretické části mé práce.

Samotný postup a přístup diskurzivní analýzy čerpám, po prostudování dostupných pramenů, z práce „Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi“ Petra Vašáta (dostupné na: <<http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/317-kriticka-diskurzivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>>) a potažmo Normana Fairclougha, jelikož se mi jeho postup a přístup jeví jako nejsrozumitelnější a pro můj případ také nejvhodnější.

Konkrétně diskurzivní analýzu jsem zvolila proto, že jde za rámec studovaných textů a fotografií a také se obrací k diskurzu, který je pro celou mou práci stěžejní. Diskurzivní analýza narozdíl např. od obsahové analýzy, kterou by bylo možné také stanovený problém nahlížet, se odklání od zjevné roviny jednotlivých sdělení k rovině kulturní, k rovině společnosti. Avšak diskurzivní analýza není zcela bezproblémovým postupem, jak je patrné z předešlého textu. Existuje několik možných interpretací této analýzy. Pokud ji chceme využít, je třeba definovat především pojem diskurz, kde tato definice determinuje i následný postup diskurzivní analýzy. Já, jak jsem již zmiňovala, se při své analýze přikláním k druhému proudu diskurzivní analýzy, který vychází z Foucaulta a poststrukturalismu.

4.2.2. Kritická diskurzivní analýza

Konkrétně jsem se rozhodla pro kritickou diskurzivní analýzu, jejímž hlavním předmětem je odhalování skrytých ideologických funkcí jazyka a obrazu. Ale i v rámci kritické diskurzivní analýzy existují rozdíly. Opět je důležitá především definice diskurzu. Zvolila jsem tedy kritickou diskurzivní analýzu Normana Fairclougha, jehož přístup se mi jeví jako nejsrozumitelnější a také jako nejlépe uplatnitelný, a to jak na analýzu textu, tak obrazu. „Fairclough (1989: 25) chápe diskurz trojdimenzionálně, jako text, diskurzivní praxi a sociální praxi.“ (Petr Vašát, Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi. Dostupné na:

<<http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/317-kriticka-diskurzivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>>)

Diskurz je ve Faircloughově pojetí sociální praxí, což se slučuje i s pojetím diskurzu tak, jak jej chápou já, tedy jako sociální konstrukt, který má zpětný vliv na konstituci společnosti a identity jedince.

Toto trojdimenzionální pojetí diskurzu je v dialektickém vztahu se sociálními strukturami. „Texty, tj. promluva, psaný text, vizuální obraz nebo nějaká jejich vzájemná kombinace, jsou produkovány a konzumovány v rámci specifické *diskurzivní praxe*. Ta je řízena svými specifickými pravidly v závislosti na sociálním kontextu neboli *sociální praxi*. (Fairclough 1989:

28)“ (Petr Vašát, Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi. Dostupné na: <<http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/317-kriticka-diskurzivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi> >) Diskurz je tak řízen pravidly diskurzu, která zároveň ovlivňují sociální pravidla.

V tomto smyslu, jak uvádí Vašát, je Faircloughův diskurz jak konstitutivní, tak konstituovaný. Takto pojatý diskurz konstituuje určitou reprezentaci světa, ale zároveň je tímto světem také zčásti určován, z čehož vyplývá i jeho mocenská pozice. „Skrze moc je totiž diskurz schopen ovlivňovat, jak bylo řečeno, obsah (vědění, názory apod.), vztahy (mezi subjekty) a jiné subjekty (a jejich identity), konkrétně ty, které nemají k moci přístup. (Petr Vašát, Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi. Dostupné na:

<<http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/317-kriticka-diskurzivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi> >)

Fairclough takto rozlišuje dva typy moci, které jsou ve vzájemném vztahu. Na jedné straně moc v rámci diskurzu, která se projevuje při setkání dvou představitelů určitého diskurzivního typu a pak také moc za diskurzem, která je jakousi skrytou mocí. Tato moc za diskurzem ovlivňuje diskurzivní typy a subjekty v nich umístěné, a to vše v rámci pravidel diskurzu. Jako příklad moci za diskurzem zmiňuje Vašát standardizaci jazyka, která potlačuje jednotlivé jeho dialekty.

4.2.3. Postup kritické diskurzivní analýzy

Samotný postup kritické diskurzivní analýzy Fairclough rozděluje do tří fází, které se vzájemně propojují. První fází je *deskripce*, která zkoumá lingvistické znaky, jako je slovní zásoba, gramatika atd. Skrze tuto fázi se objevují vztahy moci v diskurzu i za diskurzem.

Druhou fází analýzy je *interpretace*, která se zabývá produkcí a interpretací textu a v mém případě i obrazu. V této fázi se zkoumá samotná diskurzivní praxe, což znamená, že se určují a interpretují různé diskurzivní typy. Tyto diskurzivní typy jsou zase spojené s určitými typy situací. A úlohou badatele je odhalit způsob, jakým tyto typy ovlivňují ideje, subjekty a vzájemné vztahy.

Poslední fází analýzy je *explanace*. Ta se zabývá ve Faircloughově pojetí sociálním vymezováním procesu produkce a interpretací jeho sociálních efektů.

V rámci determinace jde o snahu objevit sociální determinanty, které utvářejí diskurz. Jedná se jednak o odhalení ideologie, což znamená odhalení části interpretací, které mají ideologický charakter, a pak také jde o odhalení efektů, což znamená, zda diskurz udržuje nebo nějakým způsobem mění mocenské vztahy.

4.3. Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Protože cílem výzkumného vzorku je reprezentovat výzkumný problém, tak jsem k analýze výzkumného problému *diskurz zobrazování ženy v módních časopisech* zvolila účelový výběr.

V rámci této strategie jsem zúžila výzkumný problém na to, jaké diskurzy týkající se ženskosti jsou prezentovány módními časopisy, konkrétně měsíčníky, které se sami definují jako módní a jsou orientované na ženy.

V těchto časopisech, jak podotýká Sandra Lee Bartky (Pavel Barša, 2002), se projevuje „disciplinační projekt ženství“. „Bartky charakterizuje systém produkce ženské identity jako „komplex móda / krása“ (the fashion / beauty complex).“ (Pavel Barša, 2002: 263)

Módní časopisy produkují obrazy dokonalé ženské krásy, kterými poměří ženy sami sebe na základě internalizace neustálého pohledu muže, a proto obracím svou pozornost právě k nim.

Internalizace pohledu znamená pro ženu neustálé zohledňování soudu a pohledu muže. A jsou to potom právě módní časopisy, jak podotýká Bartky (Pavel Barša, 2002), kde se projevuje podmanění žen jim vnucovanou identitou. „Tvarování, těla, líčení a zdobení ženy snižuje: tím, že je nutí, aby si nasazovaly masku, implikuje, že jsou bez ní nedostatečné. Navíc pokud je kultivace ženských těl měřena mediálními obrazy dokonalé ženské krásy, pak je většina žen ve svých pokusech se těmto obrazům vyrovnat odsouzena k nezdaru.“ (Pavel Barša, 2002: 262)

Módní časopisy jsou v tomto ohledu souborem návodů a „správných“ postupů zmiňovaného tvarování těla, makeupování a jiného zdobení ženského těla, ale nejen to, obsahují „správnou“ definici ženství v naší kultuře jako takovou.

Z časových důvodů a z důvodů hlubší kvality výzkumu, jsem se rozhodla pro hloubkovou analýzu jednoho čísla časopisu ELLE. Konkrétně ELLE, duben 2011. Tento časopis jsem zvolila, protože je reprezentativním modelem módních časopisů a patří mezi celosvětově rozšířené tituly. Časopis ELLE se sám definuje jako symbol moderního životního stylu pro ženy na celém světě, tudíž jej vnímám jako vhodný vzorek svého výzkumu. Navíc byl tento titul dvakrát ohodnocen jako nejlepší časopis roku, a to v letech 2004 a 2007. Tudíž jej vnímám jako titul etablovaný, který má vliv na konstrukci ženské identity a jako vhodný vzorek výzkumu, který reprezentuje pohled módních časopisů obecně, v rámci euroamerické kultury.

4.4. Analytický postup

Takto určený výzkumný vzorek budu analyzovat dle postupu diskurzivní analýzy N. Fairclougha. Konkrétně v rámci článků se při **deskripci** zaměřím na expresivní hodnoty slov a při analýze obrazu se zaměřím na expresivitu zobrazení (např. gest, postoje ženy, atd.).

Při **interpretaci** se budu jak u článků, tak u fotografií snažit identifikovat a interpretovat různé diskurzivní typy. Budu se zaměřovat, jak říká Fairclough (Petr Vašát, Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi. Dostupné na:

<<http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/317-kriticka-diskurzivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi> >), na: 1) o co jde, 2) o koho jde a 3) na vztahy mezi subjekty, a to tak, abych byla schopna vypovídat o kontextu. Intertextuálně budu hledat spojitosti mezi jednotlivými texty a fotografiemi. Budu analyzovat, zda jsou odhalené diskurzivní typy ustálenými typy, nebo zda jde o nové hybridní uspořádání. A při třetí fázi této analýzy, při **explanaci**, se zaměřím na to, zda texty či fotografie mají ideologický charakter a zda formulovaný diskurz udržuje nebo transformuje mocenské vztahy. Přičemž během celé této analýzy budu odpovídat na své výzkumné otázky.

4.4.1. Co je třeba zohlednit před zahájením analýzy

Avšak, než přistoupím k samotné analýze, je třeba si uvědomit několik omezení diskurzivní analýzy. Je třeba si uvědomit, že data, která zde podléhají analýze, odrážejí pouze způsoby konstrukce, performance ženské identity v módních časopisech, konkrétně v dubnovém čísle časopisu ELLE z roku 2011.

Data tak nepředkládají nějakou základní pravdu a cílem nemůže být odhalení objektivní reality. Mým cílem je spíše odhalit to, jak je tato realita konstruována. A tímto způsobem poukázat na to, co se jeví být samozřejmým a nezpochybnitelným. Cílem je odhalit obrazy ženské identity jako konstrukty, které nejsou nezpochybnitelné, nebo ne redefinovatelné. Tímto dekonstruktivním postupem vzniká prostor pro nové možné alternativní pohledy na ženskou identitu.

Dalším důležitým bodem, který je třeba si uvědomit je, že výzkumník při diskurzivní analýze není oddělen od dat, které analyzuje. „Využívá své vlastní znalosti, svou vlastní subjektivitu k analýze toho, jak genderové diskurzy a praktiky operují.“ (Kateřina Záborská, 2009: 92)

Z druhé strany je třeba mít na paměti, že ženská identita produkovaná těmito časopisy, je výtvorem diskurzů a kulturních praktik, které jsou zasazeny v určitém sociohistorickém kontextu.

4.5. Etická otázka analýzy

Na závěr metodologické části své práce bych měla také zohlednit jistá etická dilemata.

Jelikož je má analýza orientovaná feministicky, objevuje se problém toho, zda má výzkum poukázat na zkušenost žen, jakožto na nějakým způsobem utlačovanou společenskou skupinu, což je stanovisko, které se z feministického úhlu pohledu nabízí. Avšak problémem tohoto přístupu tkívá v tom, že je možné říci, že tato zkušenost vychází z patriarchální kultury, což ale také znamená, že potvrzení takovéto utlačované ženské zkušenosti je potvrzením prostředí jejího vzniku, kterým je patriarchální kultura.

Pokud bych se ve své analýze vydala směrem stvrzování představy ženy jakožto utlačované identity, rozsah této práce a její kritický a inovační potenciál by byl značně omezen a zkreslen. Z toho důvodu také volím diskurzivní analýzu.

Diskurzivní analýze nejde o to, aby zachycovala jednotlivé projevy týkající se genderu, ale jejím cílem je naopak interpretace dat tak, aby byly odhaleny nesamozřejmé a na první pohled neviditelné vztahy, v mém případě mezi identitou a reprodukcí nerovností v rámci genderu. Prostředkem tohoto postupu je jí již zmiňovaná dekonstrukce. Poststrukturalně orientovaná diskurzivní analýza tak, jak ji pojmám já, chce odhalovat diskurzy, kterými je gender vytvářen, ale také reprodukován. Ale také je jejím cílem odhalovat důsledky sledovaných genderových vztahů a jejich proměnu.

Jistým problémem, jak již jsem zmiňovala, je také má osoba, která se podílí na orientaci analýzy, jelikož i mne samotné se jakožto ženy týkají a ovlivňují mne zde sledované diskurzy. Není možné oddělit předmět výzkumu od výzkumníka.

S tím souvisí i problém produktivní a normativní povahy jazyka, jenž mě nutí používat kategorie definující identitu ženy. Avšak je to právě poststrukturalistický přístup, který si je těchto omezení vědom a upozorňuje na ně.

5. Analýza

Když jsem přistoupila k samotné analýze a vzala jsem konkrétní číslo časopisu ELLE do ruky, uvědomila jsem si, že bude třeba analýzu nějakým způsobem strukturovat a dále přesněji definovat.

Když jsem časopisem listovala a pročítala jej, tak jsem zjistila, že mnou sledovaná ženská identita je ve větším množství zachycována prostřednictvím fotografií, než přímo v samotných článcích. A navíc ne ve všech článcích se objevuje nějaký diskurzivní typ ženské identity, k jehož odhalování by tato analýza měla směřovat.

Rozhodla jsem se proto svou pozornost předně zaměřit na fotografie. Přičemž jsem se rozhodla zaměřit svou pozornost pouze na fotografie, které byly primárně vytvořené pro tento časopis, kam zahrnuji i celostránkové reklamní fotografie, které tvoří podstatnou část módních časopisů. Tento přístup tak vyřadil například ilustrační fotografie k článku o Nině Divíškové, které zachycují její filmové a divadelní role. Tyto fotografie nepovažuji za konstrukty tohoto časopisu, proto jsem se rozhodla jim nevěnovat pozornost.

5.1. Jaké diskurzy týkající se ženskosti jsou prezentovány módním časopisem ELLE, duben 2011?

5.1.1. Diskurzy objevující se na fotografiích

Prvotním krokem k odhalení diskurzů objevujících se na fotografiích bylo stanovení jistých charakteristik žen objevujících se na fotografiích a jejich kontextů. Tyto charakteristiky a kontexty posléze umožnily vzájemným srovnáním a jejich opakováním se, aby se objevily právě diskurzy.

Pro ilustraci postupu uvádím konkrétní postup u celostránkové reklamy Obsession. Zde jsem si poznamenala tyto charakteristiky: romantická, křehká, milá, upravená. Kontextem zde byl pohled muže, na kterého se žena na fotografii snaží zapůsobit.

Na základě tohoto postupu jsem objevila na fotografiích tyto diskurzy:

Diskurz ženské přirozenosti

Tento diskurz říká, že je pro ženskost typická jemnost, křehkost, odmítání aktivního prosazování se, přičemž tyto vlastnosti jsou chápány jako přirozené. Tyto vlastnosti jsou pravou ženskou podstatou.

Je důležité zdůraznit, že v rámci diskurzu ženské přirozenosti je pro ženu nevhodné aktivní prosazování svých zájmů. Na druhou stranu tento diskurz sebou ženě přináší ze strany mužů „rytířské“ chování, protože jsou vnímány jakožto jemné, křehké a slabé. Avšak toto chování pouze stvrzuje a reprodukuje přirozenost ženské křehkosti a slabosti.

Mocenská pozice tohoto diskurzu spočívá v tom, že ženu nutí, aby představovala „přirozené ženské vlastnosti“, aby vnímala tyto vlastnosti jako přirozené a spolu s tím i důsledky a

souvislosti spojené s těmito vlastnostmi. Žena nemá měnit daná pravidla a hranice. V této „přirozené“ povaze ženských vlastností tkví i legitimizace tohoto diskurzu.

Tyto mocenské vztahy mají pak jednoznačně disciplinační důsledky, reprodukují genderovou diferenciaci a nerovnosti v rámci genderu. Je možné říci, že v rámci tohoto diskurzu se projevuje role ženy tak, jak ji popisuje Bourdieu (2000), podle kterého má být zdrženlivá a podřízená. V tomto diskurzu se projevuje androcentrické vidění ženy tak, jak ho popisují v teoretické části.

Na závěr je pak možné říci, že binarita tohoto diskurzu spočívá na ženské pasivitě, křehkosti, jemnosti a mužské aktivitě, síle. Lze zde rozlišit binaritu muž/žena a přirozené/nepřirozené. A tyto binarity se promítají do definice ženské identity v rámci tohoto diskurzu. Ženská identita je tak definována jako opak mužskosti; žena je jemná křehká, podléhá emocím, neprosazuje se.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto na fotografiích opakující se charakteristiky:

Křehkost, éteričnost

Charakteristika křehkosti, éteričnosti předkládá představu křehké, něžné a jemné ženy.

Charakteristika podléhání citu

Zachycuje ženu jako podléhající emocím, které jí bouřlivě zmítají, a z toho důvodu je neschopná přítomného racionálního uvažování.

Milost

Tato charakteristika prezentuje ženu jako milou, příjemnou a usměvavou.

Neutrálnost

Tato charakteristika prezentuje ženu jakoby bez výrazu, s jistou neutralitou. Žena je upozaděna. Tato charakteristika se objevuje především na fotografiích z módních přehlídek.

Kontexty:

Kontext muže zachránce ochránce

V rámci tohoto kontextu je žena podřízena muži, podléhá jeho rozhodnutí jakožto slabá zvládnout situaci.

Kontext pohledu jiné ženy

V tomto kontextu je žena na fotografii esencí pravé ženskosti, která je inspirací pro ostatní ženy, které na ni hledí

Kontext partnerského vztahu mezi mužem a ženou

Zde žena podléhá muži, je neaktivní. Žena je svému muži oddána.

Heterosexuální diskurz

Tento diskurz pracuje s představou ženy jakožto samozřejmě heterosexuální. Být ženou v rámci tohoto diskurzu znamená být přitažlivou pro muže. Líbení se mužům je zde ustavujícím rysem ženské identity. Můžeme tak říci, že se v módních časopisech jasně projevuje androcentrické vidění ženy, tak jak jej popisuje Bourdieu, jakožto bytí viděné, bytí pro druhého.

I v tomto diskurzu se tak projevuje androcentrické vidění identity ženy, tak jak jej popisuje Bourdieu (2000). Důraz tento diskurz klade na ženskou vizuální přitažlivost. Žena má svou krásou a upraveností vzbuzovat v muži touhu, má přitahovat mužský pohled.

Mocenská pozice tohoto diskurzu pak tkví v tom, že ženská přitažlivost je považována za přirozenou součást vztahů mezi muži a ženami. Ženskost je zde výsledkem neustálého cíleného snažení, zušlechťování a je vnímána jako neproblematická, protože „to tak má být“. Toto snažení o zušlechťování za účelem připoutání mužské pozornosti je vnímáno jako nevyhnutelné, protože patří „přirozeně“ k vztahům mezi muži a ženami. Nutno podotknout, že se tento diskurz projevuje na valné většině všech fotografií.

Heterosexuální diskurz formuluje pozici ženy, jakožto sexuálního objektu, zatímco pozici muže jakožto toho, kdo se dívá. Tato pozice je jednoznačně nerovná a mocenskou nadvládu zde má muž. Přičemž legitimizační funkci zde hraje „přirozenost“ těchto vztahů. Pro tento diskurz je tak důležité vzájemné rozlišení mezi muži a ženami jakožto odlišnými bytostmi, které se vzájemně přitahují. Binaritou je zde opět muž/žena a pak také pozorovatel/pozorovaná.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto na fotografiích opakující se charakteristiky:

Charakteristika upravenosti

Tato charakteristika klade důraz na neustále upravenou ženu. Neupravená žena je vnímána jako méněcenná, méně ženská. Neupravená žena není krásná.

Charakteristika viditelnosti

Podle této charakteristiky by měla být žena viditelná, měla by na sebe upoutávat pozornost svým vzhledem, svou krásou.

Charakteristika svůdnosti jako nástroje moci

Tato charakteristika vnímá moc ženy v její kráse a jejím umění používat této krásy ve svůj prospěch.

Charakteristika štíhlé linie

Tato charakteristika klade důraz na ženské tělo, na jeho štíhlost a pevnost, které jsou rysem krásy.

Kontexty:

Kontext pohledu muže

Na těchto fotografiích je jasným kontextem pohled muže, kterého chce žena upoutat svou krásou.

Kontext cvičení, hubnutí

V tomto kontextu pečuje žena o svou postavu za účelem žádostivosti svého těla.

Diskurz individualismu

V rámci tohoto diskurzu je každá žena vnímána jako individualita, jako osobitá bytost. Ženě je dovoleno žít život podle vlastních představ, což sebou přináší řadu možností. Žena si určuje svá vlastní pravidla a nebojí se překračovat stanovená pravidla a normy, která se zde týkají především módy. Tento diskurz pracuje s liberální představou, že každý člověk má právo na jedinečnost a právo žít život podle vlastních představ. Žena a její identita je definována svobodou a osobitostí.

V tomto také tkví mocenská pozice tohoto diskurzu, který říká ženě, že má být sama sebou. Tento diskurz tak dovoluje odpoutat se od genderových kategorií, tak jak je určují předchozí dva diskurzy. Na druhou stranu tento diskurz může vyvolávat až přehnaný tlak na osobitost.

Tento diskurz vylučuje definici genderové binarity, protože klade důraz na jedinečnost, osobitost každého člověka. Člověka není možné generalizovat na základě kategorií muž/žena. Tento diskurz vytváří jiné binarity, jako je svobodný/nesvobodný, odvážný/bojící se experimentovat.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto na fotografiích opakující se charakteristiky:

Charakteristika pohodlnosti, ležérnosti

Tato charakteristika definuje ženu jako uvolněnou, přirozenou a nenucenou.

Charakteristika osobitosti

Charakteristika osobitosti klade důraz na ženskou originalitu, na to, aby žena byla osobitě sama sebou.

Inteligentní žena

Tato charakteristika zobrazuje ženu jako inteligentní bytost.

Charakteristika svobody, odvahy

Tento typ vnímá ženu jako nespoutanou, nespázanou pravidly, odvážnou a nebojící se experimentovat.

Kontexty:

Pohled druhých

Kontextem je zde pohled druhých, jejichž pozornost chce svou originalitou žena přitáhnout.

Kontext zamyšlení, zasněnosti

Žena je zasněná či zamyšlená, projevuje se jako myslící, inteligentní a osobitá.

Diskurz ženské jinakosti

Tento diskurz pracuje s představou ženské tajemnosti a neproniknutelnosti. V rámci tohoto diskurzu ženskost znamená nepoznatelnost a neproniknutelnost. Ženské jednání je nepředvídatelné, překvapivé. Muž nikdy nemůže ženě zcela porozumět. Naopak tento diskurz nepřímo charakterizuje muže jako racionálního, poznatelného a jeho jednání jako průhledné. Mužskost je zde definována nepřímo právě vůči ženské odlišnosti.

Tento diskurz pracuje s binaritou mezi muži a ženami právě tím způsobem, že charakterizuje muže jakožto poznatelné a racionální, zatímco ženy, jakožto nepoznatelné podléhající emocím. Čímž ženy tento diskurz mocensky determinuje. Přičemž tato tajemnost, neprůhlednost, které diskurz jinakosti ženám přisuzuje, jsou cíleny právě na muže, kterým připadají na ženách přitažlivé.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto na fotografiích opakující se charakteristiky:

Romantická charakteristika

Tato charakteristika předkládá obraz ženy, který je zasněný, jemný a naivní.

Charakteristika podléhání citu

Zachycuje ženu jako podléhající emocím, které jí bouřlivě zmítají, a z toho důvodu je neschopná přítomného racionálního uvažování.

Charakteristika nepřítomnosti

Tento typ prezentuje ženu, jako by byla svými myšlenkami někde jinde. Jako zasněně neracionální bytost. Její pohled je nepřítomný, obvykle hledící kamsi do dále.

Charakteristika tajemnosti

Tato charakteristika představuje ženu jako neproniknutelnou tajemnou bytost.

Kontexty:

Kontext zamyšlení, zasněnosti

V tomto kontextu žena působí tajemně jako neproniknutelná bytost.

Kontext pohledu muže

V tomto kontextu opět žena působí tajemně jako neproniknutelná bytost, avšak cíleně chce takto na muže působit.

Diskurz úspěšnosti

Tento diskurz pracuje s představou ženy, které se daří pracovně, která je sama se sebou spokojená. Každá žena může být úspěšná, což znamená úspěch pracovní. Tento diskurz představuje ženu mající moc, úspěch, nezávislost a dostatek finančních prostředků. Tento diskurz nutí ženu, aby se snažila dosáhnout těchto hodnot. Identita ženy je zde definována osobitostí, sebevědomím a inteligencí.

Binarita je zde vystavěna na kategoriích úspěchu/neúspěchu, kariéry/domácnosti. Je tedy jasné, že tento diskurz dovoluje odpoutat se od genderových kategorií, tak jak s nimi pracují diskurz ženské přirozenosti, jinakosti či heterosexuální diskurz.

Mocenská pozice tohoto diskurzu tkví v tom, že nutí ženu, aby byla sebevědomá a prosazovala se, přičemž jsou zde upozaděny role ženy jako matky, manželky, které ženu v jejím úspěchu brzdí. Žádoucí je být sebevědomou a nezávislou

Tento diskurz mi pomohly určit tyto na fotografiích opakující se charakteristiky:

Charakteristika sebevědomí

Představuje ženu, která působí sebevědomě a uvědoměle.

Charakteristika osobitosti

Charakteristika osobitosti klade důraz na ženskou originalitu, na to, aby žena byla osobitě sama sebou.

Inteligentní žena

Tato charakteristika zobrazuje ženu jako inteligentní bytost.

Kontext:

Kontext pohledu ženy

Kontext pohledu ženy, kterou má žena na fotografii inspirovat.

5.1.2. Diskurzivní typy objevující se v textu

V rámci analýzy textu jsem postupovala obdobně jako u analýzy obrazu. Nejprve jsem zredukovala analyzovaný text na články vytvořené primárně jako konstrukt časopisu ELLE,

v kterých se hovoří přímo či nepřímo o ženské identitě. Posléze jsem v těchto článcích hledala charakteristiky týkající se ženské identity a kontexty, ve kterých se tyto charakteristiky objevují.

Na základě odhalených charakteristik a kontextů jsem objevila stejné diskurzy, jaké se objevovaly na fotografiích, ale objevil se i jeden nový diskurz, který se na fotografiích neobjevil. Rozdílem mezi obrazovou a textovou analýzou spočíval také v rozdílném poměru diskurzů, které se objevovaly v textu a na fotografiích. Na fotografiích dominoval diskurz jinakosti, zatímco diskurz úspěšnosti byl minoritním. U analýzy textu dominují diskurzy individualismu a ženské přirozenosti. Objevili se také některé nové charakteristiky a kontexty, které také rozšířili diskurz úspěšnosti o rovinu vztahovou a rodinnou, které diskurzu úspěchu na fotografiích chyběly.

A i zde, v rámci textu, pro ilustraci uvádím konkrétní postup u jednoho náhodně vybraného článku. Jde o článek „Proč věříme víc náhodám než sami sobě?“ Zde jsem vyzozorovala tyto charakteristiky: svobodná, odvážná, láska dává životu smysl, Istivá. Kontextem zde je partnerský vztah mezi mužem a ženou.

Na základě tohoto postupu hledajícího nejprve opakující se charakteristiky a kontexty, jsem posléze v textové části časopisu objevila tyto diskurzy:

Diskurz ženské přirozenosti

Tento diskurz říká, že je pro ženskost typická jemnost, křehkost, odmítání aktivního prosazování se, přičemž tyto vlastnosti jsou chápány jako přirozené. Tyto vlastnosti jsou pravou ženskou podstatou.

Je důležité zdůraznit, že v rámci diskurzu ženské přirozenosti je pro ženu nevhodné aktivní prosazování svých zájmů. Na druhou stranu tento diskurz sebou ženě přináší ze strany mužů „rytířské“ chování, protože jsou vnímány jakožto jemné, křehké a slabé. Avšak toto chování pouze stvrzuje a reprodukuje přirozenost ženské křehkosti a slabosti.

Mocenská pozice tohoto diskurzu spočívá v tom, že ženu nutí, aby představovala „přirozeně ženské vlastnosti“, aby vnímala tyto vlastnosti jako přirozené a spolu s tím i důsledky a souvislosti spojené s těmito vlastnostmi. Žena nemá měnit daná pravidla a hranice. V této „přirozené“ povaze ženských vlastností tkví i legitimizace tohoto diskurzu.

Tyto mocenské vztahy mají pak jednoznačně disciplinační důsledky, které reprodukují genderovou diferenciaci a nerovnosti v rámci genderu. Je možné říci, že se v rámci tohoto diskurzu projevuje role ženy, tak jak ji popisuje Bourdieu (2000), podle kterého má být žena zdrženlivá a podřízená. Jinak řečeno v tomto diskurzu se projevuje androcentrické vidění ženy, tak jak popisují v teoretické části.

Na závěr je pak možné říci, že binarita tohoto diskurzu, spočívá na ženské pasivitě, křehkosti, jemnosti a mužské aktivitě, síle. Lze zde rozlišit binaritu muž/žena a přirozené/nepřirozené. A tyto binarity se promítají do definice ženské identity v rámci tohoto diskurzu. Ženská identita je tak definována jako opak mužskosti, žena je jemná, křehká, podléhá emocím a neprosazuje se.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto opakující se charakteristiky:

Křehkost, éteričnost

Charakteristika křehkosti, éteričnosti předkládá představu křehké, něžné a jemné ženy.

Charakteristika podléhání citu

Zachycuje ženu jako podléhající emocím, které jí bouřlivě zmítají, a z toho důvodu je neschopná přítomného racionálního uvažování.

Milost

Tato charakteristika prezentuje ženu jako milou, příjemnou a usměvavou.

Nejistá žena

Žena jakožto upozaděná, nemající aktivně něčeho dosahovat, je nejistá, nevěřící si. Žena si nevěří, zpochybňuje své chování a činy.

Lstivá, intuitivní

Tím, že je ženě předkládáno, že nemá něčeho cílevědomě přímo dosahovat, je nucena používat lsti či intuice (empatie), aby dosáhla svých cílů. Tím se přesně potvrzuje Bourdieuho idea, že „mužská nadvláda“ vštěpuje ženám také negativní vlastnosti, které jsou vnímány jakožto přirozené pro ženskou povahu.

Kontexty:

Kontext pohledu jiné ženy

V tomto kontextu je žena na fotografii esencí pravé ženskosti, která je inspirací pro ostatní ženy, které na ni hledí.

Kontext partnerského vztahu mezi mužem a ženou

Zde žena podléhá muži, je neaktivní. Žena je svému muži oddána.

Návod jak být tou správnou ženou

Zde je představováno, jak se má správně žena chovat, oblékat, co nosit atd.

Heterosexuální diskurz

Tento diskurz pracuje s představou ženy jakožto samozřejmě heterosexuální. Být ženou v rámci tohoto diskurzu znamená být přitažlivou pro muže. Líbení se mužům je zde determinujícím rysem ženské identity. Můžeme tak říci, že se v módních časopisech jasně projevuje androcentrické vidění ženy, tak jak jej popisuje Bourdieu (2000), jakožto bytí viděné, bytí pro druhého. I v tomto diskurzu se tak projevuje androcentrické vidění identity ženy, tak jak jej popisuje Bourdieu (2000). Důraz tento diskurz klade na ženskou vizuální přitažlivost. Žena má svou krásou a upraveností vzbuzovat v muži touhu, má přitahovat mužský pohled.

Mocenská pozice tohoto diskurzu pak tkví v tom, že ženská přitažlivost je považována za přirozenou součást vztahů mezi muži a ženami. Ženskost je zde výsledkem neustálého cíleného snažení, zušlechťování a je vnímána jako neproblematická, protože „to tak má být“.

Toto snažení o zušlechťování za účelem připoutání mužské pozornosti je vnímáno jako nevyhnutelné, protože patří „přirozeně“ k vztahům mezi muži a ženami.

Heterosexuální diskurz formuluje pozici ženy, jakožto sexuálního objektu, zatímco pozici muže jakožto toho, kdo se dívá. Tato pozice je jednoznačně nerovná, mocenskou nadvládu zde má muž. Přičemž legitimizační funkci zde hraje „přirozenost“ těchto vztahů. Pro tento diskurz je tak důležité vzájemné rozlišení mezi muži a ženami jakožto odlišnými existencemi, které se vzájemně zcela „přirozeně“ přitahují. Binaritou je zde opět muž/žena a pak také pozorovatel/pozorovaná.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto opakující se charakteristiky:

Charakteristika upravenosti

Tato charakteristika klade důraz na neustále upravenou ženu. Neupravená žena je vnímána jako méněcenná, méně ženská. Neupravená žena není krásná.

Charakteristika viditelnosti

Podle této charakteristiky by měla být žena viditelná, měla by na sebe upoutávat pozornost svým vzhledem, svou krásou.

Charakteristika svůdnosti jako nástroje moci

Tato charakteristika vnímá moc ženy v její kráse a jejím umění používat této krásy ve svůj prospěch.

Charakteristika štíhlé linie

Tato charakteristika klade důraz na ženské tělo, na jeho štíhlost a pevnost, které jsou rysem krásy.

Svázaná heterosexuálními pravidly

Žena nemůže z těchto pravidel uniknout. Heterosexualita je přirozená.

Kontexty:

Kontext pohledu muže

Na těchto fotografiích je jasným kontextem pohled muže, kterého chce žena upoutat svou krásou.

Kontext cvičení, hubnutí

V tomto kontextu pečuje žena o svou postavu za účelem žádostivosti svého těla.

Láska dává životu smysl

Tento typ orientuje ženu na hledání toho pravého muže, na hledání lásky. Láska naplňuje ženský život.

Návod jak být tou správnou ženou

Zde je představováno, jak se má správně žena chovat, oblékat, co nosit atd.

Charakteristika ženy módou

Pro ženu je důležité o sebe dbát a věnovat se módě, která ji charakterizuje.

Diskurz individualismu

V rámci tohoto diskurzu je každá žena vnímána jako individualita, jako osobitá bytost. Ženě je dovoleno žít život podle vlastních představ, což sebou přináší řadu možností. Žena definuje svá vlastní pravidla a nebojí se překračovat stanovená pravidla a normy dané společností. Tento diskurz pracuje s liberální představou, že každý člověk má právo na jedinečnost a právo žít život podle vlastních představ. Žena a její identita je definována svobodou a osobitostí.

V tomto také tkví mocenská pozice tohoto diskurzu, který říká ženě, že má být sama sebou. Tento diskurz tak dovoluje odpoutat se od genderových kategorií, tak jak je určují předchozí dva diskurzy. Na druhou stranu tento diskurz může vyvolávat až přehnaný tlak na osobitost.

Tento diskurz vylučuje definici genderové binarity, protože klade důraz na jedinečnost, osobitost každého člověka. Člověka není možné generalizovat na základě kategorií muž/žena. Tento diskurz vytváří jiné binarity, jako je svobodný/nesvobodný, tradiční/moderní, odvážný/bojící se experimentovat.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto opakující se charakteristiky:

Charakteristika pohodlnosti, ležérnosti

Tato charakteristika definuje ženu jako uvolněnou, přirozenou a nenucenou.

Charakteristika osobitosti

Charakteristika osobitosti klade důraz na ženskou originalitu, na to, aby žena byla osobitě sama sebou.

Inteligentní žena

Tato charakteristika zobrazuje ženu jako inteligentní bytost.

Charakteristika svobody, odvážnosti

Tento typ vnímá ženu jako nespoutanou, nespázanou pravidly, odvážnou a nebojící se experimentovat.

Kontexty:

Pohled druhých

Kontextem je zde pohled druhých, jejichž pozornost chce svou originalitou žena přitáhnout.

Kontext inspirující ženy

Zde je žena v článku svou originalitou inspirující pro ženu, která článek čte.

Charakteristika ženy módou

Pro ženu je důležité o sebe dbát a věnovat se módě, která ji charakterizuje.

Diskurz ženské jinakosti

Tento diskurz pracuje s představou ženské tajemnosti a neproniknutelnosti. V rámci tohoto diskurzu ženskost znamená nepoznatelnost a neproniknutelnost. Ženské jednání je nepředvídatelné, překvapivé. Muž nikdy nemůže ženě zcela porozumět. Naopak tento diskurz nepřímo charakterizuje muže jako racionálního, poznatelného a jeho jednání jako průhledné. Mužskost je zde definována nepřímo právě vůči ženské odlišnosti.

Tento diskurz pracuje s binaritou mezi muži a ženami právě tím způsobem, že charakterizuje muže jakožto poznatelné a racionální, zatímco ženy, jakožto nepoznatelné podléhající emocím. Čímž ženy tento diskurz mocensky determinuje. Přičemž tato tajemnost, neprůhlednost, které diskurz jinakosti ženám přisuzuje, jsou cíleny právě na muže, kterým připadají na ženách přitažlivé.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto opakující se charakteristiky:

Romantická charakteristika

Tato charakteristika předkládá obraz ženy, který je zasněný, jemný a naivní.

Charakteristika podléhání citu

Zachycuje ženu jako podléhající emocím, které jí bouřlivě zmítají, a z toho důvodu je neschopná přítomného racionálního uvažování.

Charakteristika tajemnosti

Tato charakteristika představuje ženu jako neproniknutelnou tajemnou bytost.

Kontexty:

Kontext zamyšlení, zasněnosti

V tomto kontextu žena působí tajemně jako neproniknutelná bytost.

Kontext setkání spřízněné duše

V tomto kontextu žena romanticky věří na existenci své spřízněné duše.

Kontext pohledu muže

V tomto kontextu opět žena působí tajemně jako neproniknutelná bytost, avšak cíleně chce takto působit na muže.

Diskurz úspěšnosti

Tento diskurz pracuje s představou ženy, které se daří pracovně, která je sama se sebou spokojená. Každá žena může být úspěšná, což znamená na rozdíl diskurzu úspěšnosti na fotografiích nejen pracovní úspěch, ale také mít rodinu a partnerský vztah. Diskurz úspěšnosti nutí ženu, aby naplnila všechny tři roviny úspěchu. Když žena naplní všechny tři tyto oblasti je vnímaná ostatními ženami a sama sebou jako úspěšná. Když žena dosahuje těchto úrovní úspěšnosti, cítí osobní naplnění.

Toto pojetí nepřímo charakterizuje muže, který nemusí naplňovat v rámci své úspěšnosti, úroveň rodiny ani partnerského vztahu; to přísluší pouze ženě. Čímž částečně podporuje tradiční genderové kategorie a částečně z nich vystupuje v rámci kariérního úspěchu, který však není vším bez naplnění úrovně vztahu a rodiny. Muž je v rámci tohoto diskurzu předmětem ženské snahy a její péče. Žena je definována jako matka, milenka a úspěšná v práci. Muž je zde předmětem ženské péče a snahy, je pasivním příjemcem, žijícím jiný život než žena, kde nejsou primárními hodnotami žena a děti. Dalo by se tak říci, že tento diskurz stojí na binaritě multifunkčnosti/jednostrannosti.

Tento diskurz mi pomohly určit tyto opakující se charakteristiky:

Láska dává životu smysl

Tato charakteristika orientuje ženu na hledání toho pravého muže, na hledání lásky. Láska naplňuje ženský život.

Charakteristika osobitosti

Charakteristika osobitosti klade důraz na ženskou originalitu, na to, aby žena byla osobitě sama sebou.

Inteligentní žena

Tato charakteristika zobrazuje ženu jako inteligentní bytost.

Matka

Životním úspěchem je být matkou.

Silná žena

Tato charakteristika představuje ženu, která je multifunkčně schopná zvládnout rodinu i kariéru. Zvládá krize a drží rodinu pohromadě.

Vdaná

Životním úspěchem je být vdaná.

Kontext:

Kontext představení úspěšné ženy

V tomto kontextu je představena nějaká úspěšná žena, která má inspirovat ženu, která článek čte. Žena se má s ženou představovanou v článku identifikovat.

Biologický diskurz

Nově se v textu objevuje biologický diskurz, který vymezuje rozdíl mezi muži a ženami na základě biologických rozdílů. Tyto biologické rozdíly jsou tímto diskurzem vnímány jako sociálně nezávislé kategorie. Tento diskurz se objevuje v rámci jediného článku týkajícího se hubnutí, diety, kde je rozdíl mezi ženami a muži definován hormonálně. Způsob ukládání tuku u žen a u mužů je jiný, což způsobují právě hormony. V rámci tohoto diskurzu je ženskost definována biologicky, proto je tato rozdílnost opět vnímaná jako přirozená a daná, v čemž tkví mocenská pozice tohoto diskurzu. Co je biologicky dané, je nezpochybnitelné.

Tento diskurz stojí opět na binaritě muž/žena, přirozené/nepřirozené.

Tento diskurz jsem určila na základě těchto charakteristik:

Biologický rozdíl mezi muži a ženami

Biologické tělo determinuje muže a ženy.

Ovlivněná hormony

Žena je definována hormonálně.

Kontext:

Článek o dietě

5.2. Vzájemné srovnání diskurzů a jejich nesrovnalosti

Diskurzy se v rámci časopisu vzájemně prolínají a podporují, ale i vylučují. Tím, že diskurz ženské přirozenosti představuje ženskou identitu charakterizovanou jemností, nenásilností a neprosazováním se, se částečně vylučuje s heterosexuálním diskurzem, který pracuje s představou ženy jakožto sexuálního objektu, přitahujícího mužskou pozornost. Heterosexuální diskurz se nemusí slučovat s ženskou upozaděností, křehkostí a jemností diskurzu ženské přirozenosti. I když na druhou stranu žena může být sexuálním objektem i pasivně, romanticky, čili jemně a křehce.

Jistý rozpor je zde také v tom, že ženská identita, jak ji představuje diskurz ženské přirozenosti, je vnímána jako přirozeně ženě daná bez jejího přičinění, zatímco identita v rámci heterosexuálního diskurzu je vnímána jako to, čeho musí žena neustále dosahovat svým zkrášlováním se. Diskurz genderové přirozenosti naopak klade důraz na dodržování se své pravé podstaty.

Oba tyto diskurzy však stvrzují tradiční genderové kategorie, tak jak o nich hovoří Bourdieu (2000). Heterosexuální diskurz tak činí tím, že vnímá ženu jako předmět sexuálního zájmu.

Bytí ženy je bytím viděným, zpředmětněným vizuální bytím, čímž je ženě znemožněno v rámci heterosexuálního diskurzu postavit se na druhou stranu a být v tomto vztahu tou aktivní. Diskurz genderové přirozenosti stvrzuje tradiční genderové kategorie tím, že přisuzuje ženě jako přirozené vlastnosti jemnost, křehkost a tendenci se aktivně neprosazovat.

Tyto kategorie umožňuje přestupovat diskurz individuality, který definuje ženu jako svobodnou, osobitou bytost, čímž tento diskurz umožňuje svobodně odmítnout identity heterosexuálního diskurzu a diskurzu ženské přirozenosti a nejen těch. Na druhou stranu, tento diskurz, umožňuje tyto identity „svobodně“ přijmout.

Jak již bylo řečeno, diskurzy se nejen vzájemně vylučují, ale také vzájemně podporují a posilují. Diskurz jinakosti tak opět upevňuje tradiční genderové rozlišení mezi iracionální, emocím podléhající ženou a racionálním mužem. Tím podporuje diskurz heterosexuality, protože ženská tajemnost a neproniknutelnost je vnímána jako svůdná a ženy jí využívají ve svůj prospěch.

Diskurz individualismu zase podporuje diskurz úspěchu, který ženě dovoluje, aby se prosadila a jednala svobodně za účelem dosažení svých cílů. Avšak diskurz úspěchu, v rámci textu, sám tak nějak odkazuje k diskurzu genderové přirozenosti tím, že úspěch ženy vnímá nejen na poli pracovním, ale také rodinném a vztahovém. Tímto diskurz úspěchu vlastně stvrzuje tradiční rozlišení mezi muži a ženami, kde muž realizuje svůj úspěch na pracovním poli a z povinností rodinných je vyvázan. Je tak možné vyzorovat zásadní rozpor mezi diskurzem úspěchu na fotografiích, který klade důraz na individuální kariérní úspěch ženy a diskurzem úspěchu v textu, který pracuje i s rovinou úspěchu na poli partnerských vztahů a rodinného života, čímž diskurz úspěchu v textu na rozdíl od diskurzu úspěchu na fotografiích opět stvrzuje tradiční kategorie muže a ženy. Stejně tak i biologický diskurz stvrzuje tradiční kategorie ženy a muže tím, že rozlišení mezi těmito kategoriemi prezentuje jako přirozené, plynoucí z biologických odlišností.

Závěrem je tak možné říci, že diskurzy prezentované časopisem ELLE jednak pracují a potvrzují tradiční kategorie muže a ženy, tak jak je prezentuje Bourdieu (2000), ale také z nich umožňují vystupovat a překračovat je. Četnost těchto diskurzů, které jsem zde objevila, pak prozrazuje, že v rámci obrazové stránky převládá diskurz jinakosti, zatímco v textu převládá diskurz individualismu.

5.2.1. Kvantitativní doplnění diskurzivní analýzy

Tuto kvalitativní analýzu, doplňuji o kvantitativní procentuálním srovnání zastoupení jednotlivých diskurzů v rámci textu a fotografií. K tomuto srovnání jsem se rozhodla po zjištění, že se v textu i na fotografiích objevují tytéž diskurzy, až na biologický diskurz, který se objevuje

pouze v textu. Toto kvantitativní srovnání považuji za přínosné, protože prozrazuje rozdílný důraz na jednotlivé diskurzy v rámci fotografií a textu.

Na fotografiích (celkový počet analyzovaných fotografií 104):

Diskurz ženské přirozenosti: 51%
Heterosexuální diskurz: 68%
Diskurz jinakosti: 94%
Diskurz individualismu: 50%
Diskurz úspěšnosti: 10%

V textu (celkový počet analyzovaných textů 24):

Diskurz ženské přirozenosti: 66%
Heterosexuální diskurz: 37%
Diskurz jinakosti: 37%
Diskurz individualismu: 66%
Diskurz úspěšnosti: 58%
Biologický diskurz: 4%

5.3. Závěr

Na závěr bych chtěla zdůraznit, že mým cílem zde bylo odhalit, jaké identity prezentují módní časopisy, konkrétně jeden módní časopis a jedno jediné číslo, které jsem vybrala jako reprezentující tento typ časopisů. Mým cílem bylo ukázat, jaké diskurzy formují tyto identity, za účelem poukázání na to, že tyto identity jsou sociálním konstruktem.

Módní časopisy jsou zde médiem, které zprostředkovává, předkládá a dále reprodukuje ve společnosti existující identity, které jsou determinovány diskurzy, které jsem zde odhalovala. Čtenářky těchto časopisů se pak s těmito identitami identifikují, čímž jsou diskurzy obsažené v těchto časopisech reprodukovány.

V rámci diskurzu ženské přirozenosti je to ženská identita, pro kterou je charakteristická křehkost, jemnost, podléhání emocím a pasivnost. Heterosexuální diskurz pracuje s identitou ženy přitažlivé pro muže. Diskurz individualismu vytváří identitu svobodné a osobité ženy. Diskurz jinakosti pracuje s identitou ženy jakožto neproniknutelné, nepoznatelné. Diskurz úspěšnosti vytváří identitu ženy, která je naplněná, úspěšná a sebevědomá. A na závěr, biologický diskurz pracuje s identitou ženy, která je přirozeně biologicky dána. Být ženou znamená totéž, co biologické charakteristiky ženského těla.

Je třeba však zdůraznit, že ženská identita je komplexní a není tvořena jediným diskurzem, identitu tvoří střet několika diskurzů. Totéž se projevuje v mnou sledovaném prostředí módního časopisu jak na fotografiích, tak v textu, kde se neobjevuje pouze jediný diskurz. I zde se diskurzy vzájemně podporují, ale i vylučují, tak jak jsem popisovala výše.

Ve sledovaném čísle časopisu ELLE jsem vzájemně komparovala obrazovou a textovou stránku časopisu. V rámci analýzy jsem odhalila diskurzy, které se v některých případech shodují s těmi, které odhalila Zábrodská ve své knize *Variace na Gender* (2009), ale i jiné. Shoda panuje u: heterosexuálního diskurzu, diskurzu ženské přirozenosti (Zábrodská označuje tento diskurz jako diskurz genderového esencialismu, 2009), individualismu, jinakosti a biologického diskurzu. Vedle těchto diskurzů jsem v mnou analyzovaném materiálu objevila ještě diskurz úspěšnosti.

K těmto diskurzům jsem dospěla pomocí vysledování opakujících se jistých charakteristik vztahujících se k ženské identitě a kontextů jak fotografií, tak v textu. Na základě vzájemné komparace těchto opakujících se charakteristik a kontextů se objevili mocenské struktury určující vždy konkrétní daný diskurz. Při definici diskurzu se posléze objevila i definice ženské identity spojená s tímto diskurzem.

Takto jsem nejprve postupovala při analýze fotografií a posléze i textu, načež jsem výstupy obrazové a textové analýzy vzájemně komparovala. V tomto bodě kvalitativní diskurzivní analýzy, která má pružný charakter, jsem dospěla k závěru, že je třeba ji doplnit o kvantitativní prvek procentuálního srovnání zastoupení jednotlivých diskurzů v rámci textu a fotografií. Vzájemné procentuální srovnání zde bylo vhodné, jelikož diskurzy se zde objevovaly shodně, až na diskurz biologický, který jsem na fotografiích nerozpoznala. Procentuální srovnání odhalilo, že na fotografiích dominovaly diskurzy jinakosti a heterosexuality, zatímco v textu dominovaly diskurzy přirozenosti a individualismu. Fotografie prezentovaly ženu spíše jako objekt mužského pohledu, jako sexuální objekt působící tajemně a neproniknutelně, zatímco text spíše představoval ženu, která chce být sama sebou, chce být přirozená.

Projevuje se zde rozdílnost těchto dvou médií, obrazu a textu. Jinak řečeno, co dokáže zachytit obraz, nedokáže text a naopak. Obraz lépe pracuje s diskurzem heterosexuality a jinakosti, které hodně pracují s ženským bytím jakožto bytím viděným, tak jak jej charakterizuje Bourdieu (2000). Text zase pracuje abstraktněji s diskurzem, které se dotýkají niternějších stránek ženské identity.

Další otázka, kterou jsem zodpovídala, se týkala binárních opozic, na kterých jsou diskurzy vystavěny a zda je možné nalézt mezi jednotlivými diskurzy nesrovnalosti. A pak zda tyto případné nesrovnalosti narušují statické genderové identity. V rámci jednotlivých diskurzů jsem zjistila, že binární opozice se vzájemně mezi diskurzy podporují, ale také vylučují.

Je však možné říci, že jak na fotografiích, tak v textu je spíše podporováno androcentrické vnímání ženy, tak jak jej popisuje Bourdieu (2000), i když se tak děje prostřednictvím rozdílného poměru stejných diskurzů. V rámci textu se k potvrzování těchto tradičních kategorií muž/žena přidává ještě biologický diskurz.

Narušení tohoto androcentrického vnímání ženy přinášejí diskurzy individuality a diskurz úspěchu, a to především jeho stránka projevující se na fotografiích. I když je třeba říci, že tyto diskurzy zcela ostatní diskurzy neruší, či nepřekračují. Diskurz individualismu vůbec nepracuje s kategoriemi muž/žena, protože odmítá tuto kategorizaci a omezení. Diskurz individualismu má vlastní kategorie svobody/nesvobody, tradiční/moderní, odvážný/bojící se experimentovat. Přesto diskurz individualismu může koexistovat s diskurzem ženské přirozenosti, heterosexuálním, jinakosti i s biologickým diskurzem, protože dovoluje svobodně přijmout identity poskytované těmito diskurzy. Přesto má tento diskurz jistý rušivý potenciál, protože klade důraz na ženskou osobitost a odvahu experimentovat, což se pojí často s diskurzem úspěchu, ke kterému diskurz individualismu jakoby vybízí a podporuje jej. Vybízí ženu, aby se

nebála prosazovat, ostatně podle diskurzu úspěchu by se žena prosazovat měla. Avšak i zde je vazba na androcentrické vnímání ženy v tom, že v rámci textového zobrazení se její úspěch neomezuje na pole kariéry. Úspěšná žena má být stejně tak úspěšná na poli rodinném, jako na poli vztahovém.

Je zde jasně patrný rozpor mezi rovinou pracovního úspěchu, který jakoby podléhá diskurzu individualismu a rovinou rodinného úspěchu, který podléhá diskurzu pravé ženskosti, ale také diskurzem vztahovým, který zase podléhá heterosexuálnímu diskurzu. Kariérní úspěch podléhá diskurzu individualismu a jeho důrazu na osobitost, odvahu a definování vlastních pravidel.

Rodinný úspěch spočívá na diskurzu pravého ženství, který pracuje s ideou ženy vzdávající se viditelného úsilí dosažení svých cílů; žena se prosazuje pouze jako matka, manželka, přítelkyně. Vztahový úspěch se odehrává především v rámci heterosexuálního diskurzu, který vnímá ženu jakožto přitažlivý viděný objekt. Svou roli zde však také sehrávají diskurzy ženské přirozenosti, které v tomto kontextu pracují s ženskou křehkostí a jemností a diskurz jinakosti, který pracuje s ženskou tajemností a neproniknutelností, což je vnímáno jako přitažlivé.

Na závěr je možné říci, že se potvrzuje, že módní časopis pracuje s Bourdieuho ideou ženského bytí, jakožto bytí viděného, kterou dále potvrzuje svojí reprodukcí. Bourdieuho androcentrické vnímání ženy potvrzují diskurzy: ženské přirozenosti, heterosexuální diskurz, diskurz jinakosti, biologický diskurz, ale částečně i diskurz úspěšnosti, tak jak jsem uváděla výše.

Závěrem lze shrnout, že časopisy tohoto typu využívají ve společnosti existujících diskurzů, k dosažení zisku. To souvisí s charakterem módních časopisů jakožto tržního zboží, které je v podstatě souborem reklam na produkty ženské krásy.

Použité zdroje:

Barša Pavel. Panství člověka a touha ženy, feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem. První vydání. V Praze: Sociologické nakladatelství, 2002. Počet stran 323. ISBN80-86429-06-7

Berger Peter L., Thomas Luckmann. Sociální konstrukce reality, pojednání o sociologii vědění. První vydání – dotisk. V Brně: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. Počet stran 214. ISBN 80-85959-46-1

Bourdieu Pierre. Nadvláda mužů. První vydání. V Praze: Nakladatelství Karolinum, 2000. Počet stran 140. ISBN 80-7184-775-5

Foucault Michel. Archeologie vědění. První vydání. V Praze: nakladatelství Herrmann, 2002. počet stran 318. ISBN 80-239-0124-9

McLuhan Marshal. Člověk média a elektronická kultura. Dotisk prvního vydání. V Brně: nakladatelství Jota s.r.o., 2008. Počet stran 420. ISBN 978-80-7217-128-6

Petříček Miroslav. Myšlení obrazem, průvodce současným filosofickým myšlením pro středně nepokročilé. První vydání. V Praze: nakladatelství Hermann & synové, 2009. Počet stran 204. ISBN 978-80-87054-18-5

Sztompka Piotr. Vizuální sociologie, fotografie jako výzkumná metoda. První vydání. V Praze: nakladatelství SLON, 2007. Počet stran 200. ISBN 978-80-86429-77-9

Thompson John B. Média a modernita, sociální teorie médií. První české vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. Počet stran 219. ISBN 80-246-0652-6

Vašát Petr. Kritická diskurzivní analýza: sociální konstruktivismus v praxi. dostupné na: <http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/317-kriticka-diskurzivni-analyza-socialni-konstruktivismus-v-praxi>, staženo 10.11.2011

Zábrodská Kateřina. Variace na gender, poststrukturalistická diskurzivní analýza a genderová identita. První vydání. V Praze: nakladatelství Academia, 2009. Počet stran 197. ISBN 978-80-200-1752-9